

Digitalt særtryk af

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 56

2017

FUND OG
FORSKNING

Bind 56 • 2017
DET KONGELIGE BIBLIOTEK • KØBENHAVN

FUND OG FORSKNING

Bind 56

2017

Digitalt særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 56
2017

With summaries

KØBENHAVN 2017
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget se s. 49.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek

Om titelvignetten se s. 120.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:
Jakob K. Meile

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår 'double blinded peer-review' for at kunne antages. Undtaget fra denne norm er dog artiklerne under 'Mindre bidrag', der typisk har debatterende eller samlingsoplysende karakter.

Trykt på Munken Premium Cream 13, 115 g
Dette papir overholder de i ISO 9706:1998
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob K. Meile

Tryk og indbinding: Bording ½
Printed in Livonia
Oplag: 200 eks.

ISSN 0069-9896
ISBN 978-87-7023-147-3

“I DANMARKS INTERESSE”

Minerydningen på den jyske vestkyst 1945

AF

JOHN V. JENSEN

En hidtil “ufortalt historie” og en “skamplet” – lød overskrifterne i nogle af landets dagblade i forbindelse med lanceringen og promoveringen af Martin Zandvliets film *Under Sandet* (2015).¹ Filmen handler om minerydningen på den jyske vestkyst i 1945, og det er korrekt, at historien om minerydningen ikke hører til blandt danmarkshistoriens paradenumre. Det betyder dog hverken, at historien er ukendt, eller som man næsten kunne få på fornemmelsen, da filmen havde premiere, at nogen bevidst har forsøgt at skjule sandheden for den danske befolkning, fordi den var for grum og for kompromitterende.

Filmen og de historiske begivenheder bag er interessante af mange grunde, men måske især fordi historien om minerydningen efter Anden Verdenskrig også handler om vores danske selvforståelse.

De seneste år har budt på stor interesse for besættelsens “mørke sider”, og det gælder også rydningen af de tyske miner i form af Helge Hagemanns bog *Under Tvang* (1998) og senest altså *Under Sandet*. Det er dog åbenlyst, at både bog og film reelt bygger på ganske sparsomme kildestudier, hvorfor inddragelse af nyt kildemateriale vil kunne fremdrage vigtige nuancer og rydde flere af de misforståelser af vejen, som både film og bog har givet anledning til.

Der er derfor god grund til at se nærmere på minerydningen. I den forbindelse har jeg haft adgang til et af historikere hidtil uudnyttet materiale fra Det Danske Pionerkommando, hvorunder de danske minekontrollanter hørte, og som vil blive suppleret med øvrigt kilde-materiale for at tegne et mere facetteret billede end hidtil.² I denne

¹ Se f.eks. Thomas Niensens artikel i *Søndagsavisen* 3.12.2015. Interview med Helge Hagemann.

² Hvor intet andet er anført stammer kildematerialets skrivelser og dokumenter fra Pionerkommandoets Arkiv på Skive Kaserne, 2 EOD Bataljon. Jeg har tidligere udgivet artikler om emnet, se John V. Jensen: “Der er mere Under Sandet. Minerydningen

artikel undersøges forholdet mellem britiske, tyske og danske pionerer, og hvorvidt holdningen til de tyske pionertropper var båret af had og ønsket om hævn. De tyske pionertroppers alder har ligeledes været genstand for debat og vil derfor også blive undersøgt.

Det handler om dansk national selvforståelse. Hvem er vi? Hvad har vi i vores historiske bagage, hvordan er vi blevet til dem, vi er? Altid yderst relevante diskussioner, men for at vi kan diskutere, skal vi have et solidt fundament at stå på, ellers bliver diskussionen emotionel og spekulativ.

En ufortalt historie?

Minerydningen på den jyske vestkyst i 1945 hører, som nævnt, ikke til blandt danmarkshistoriens mest kendte kapitler.

For at kaste lys over denne historie har jeg anvendt og gennemgået Pionerkommandoets store arkiv, der opbevares hos Ingeniørregimentet på Skive Kaserne og udgør kildegrundlaget for denne artikel. Dette materiale er desuden i størst mulig udstrækning blevet suppleret med andet eksisterende kildemateriale fra Forsvarets Arkiver og Rigsarkivet, men også trykt materiale f.eks. *Rigsdagstidende* og diverse bøger og artikler trykt i bøger, aviser og tidsskrifter.

En gennemgang af de vigtigste fremstillinger afslører, at den herskende opfattelse af minerydningen frem til omkring årtusindskiftet var den, at minerydningen under briternes ledelse og dansk kontrol grundlæggende havde været ansvarlig. Historien om minerydningen var ukontroversiel.

Denne opfattelse finder vi hos instruktøren Ole Palsbo. Palsbo skrev og instruerede allerede i 1946 en lille dokumentarfilm om minerydningen: *Livsfare – Miner* for Ministeriernes Filmudvalg for Folk og Værn.³ Filmen gennemgår, hvordan besættelsesmagten havde mineret den jyske vestkyst og de danske farvande, og i en let hoverende tone blev det understreget, at *de* (tyskerne) selv havde nedlagt minerne, og nu fik *de* selv lov til at tage minerne op igen – underforstået: det var retfærdigt, men også moralsk forsvarligt. Filmen er i øvrigt ganske informativ og viser eksempler på, hvordan arbejdet foregik. Filmen undlod dog ikke at fortælle, at minerydningen kostede 150 tyskere livet, og at 350 blev hårdt eller sværere såret. Alligevel var filmens ærinde ikke kritisk, sna-

efter besættelsen”, *Opdatering 2015 Årbog for Varde og Ringkøbing-Skjern Museer og i Danmark en god mand*, 2017.

³ Ole Palsbos film kan ses på <www.sculptingthepast.dk/Film-oversigt/Besaettelsen/Livsfare---Miner.aspx>.

rere var dens budskab at forklare danskerne om opgavens nødvendighed, og at de deraf følgende tab måtte accepteres. Der skulle ryddes op efter besættelsen, og den opgave var blevet løst. Fokus var at sikre civilbefolkningen mod dette frygtede og skjulte våben.

Samme år kunne interesserede også læse om minerydningen i fire informative artikler af kaptajn Dietrich Anselmo Wieth-Knudsen, der var chef for Pionerkommandoet, og som vel var den i samtiden, der besad det største overblik over minerydningen. Wieth-Knudsen skriver om organiseringen, antallet af miner, vanskelighederne, men også de hårde facts om de menneskelige omkostninger i forbindelse med minerydningen. Wieth-Knudsen var godt klar over, at tabstallene var høje, men tallene var dog forholdsvis ringe i sammenligning med tabene under rydningen i andre besatte lande, skrev han.⁴ Den ældste af Wieth-Knudsens artikler, der udkom ultimo 1945 eller primo 1946, præges desuden af en vis usikkerhed omkring minekontrollens reelle effektivitet. Ville man helt kunne undgå civile tab i de ryddede minefelter?⁵ Wieth-Knudsen ville godt stå ved sin indsats, og alle var tilsyneladende enige om, at minerne skulle væk, hvis ikke vestkysten mange år frem skulle være spærret af, for slet ikke at tale om den fare, den civile befolkning ville være udsat for, hvis de mange minefelter i landskabet ikke blev ryddet. Wieth-Knudsens perspektiv er den overordnede leders, dvs. at hans fremstillinger danner et godt generelt overblik, men man skal til hans underordnede for detaljerne.

Wieth-Knudsen og Palsbos synspunkter blev understøttet af den tyske historiker Helmut Wolff, der i 1974 udsendte bogen *Deutsche Kriegsgefangenen in britischer Hand*. I bogen beskrev han bl.a. forholdene i Danmark og Norge og anførte, at briterne ingen krigsfanger tog i hverken Danmark eller Norge, og samtidig introducerede han begrebet *Surrendered Enemy Personnel* (SEP) i debatten. Wolff kunne konstatere, at de samlede tab i forbindelse med minerydningen alt i alt blev på 214 dræbte og 377 sårede.⁶ Barskt unægteligt – også i 1974, men ikke noget, som han fandt anledning til at kritisere.

I 1993 udsendte historikeren Knud J.V. Jespersen bogen *Brigaden*, der handlede om Den Danske Brigade i Sverige 1943-45 og berørte derved også emnet. Jespersens kortfattede skildring beskrev det alvorlige begi-

⁴ Wieth-Knudsen, s. 138.

⁵ Dansk Minekontrol v. Jydsk-Fynske Kommando, Aarhus december 1945. Hovedpunkter til Orientering for Pressen ved Møde i December 1945.

⁶ Wolff, s. 86. Wolffs 214 dræbte kommer af, at han tæller 179 dræbte i “minekommandoen” sammen med de 35 dræbte i “Sprengkommandoen”.

venhedsforløb og gentog de tyske tab, men opfattelsen var overordnet den samme som Wieth-Knudsens.⁷

Helge Hagemanns bog *Under tvang* udkom i 1998 og problematiserede rydningen af de tyske miner og de grusomheder, som danskerne og briterne havde været involveret i efter krigen. I følge Hagemann skulle Genèvekonventionerne være blevet overtrådt med brugen af tyske krigsfanger til det farlige minerydningsarbejde. Hagemann skrev: "I 1945 var der ingen politikere, jurister eller officerer som trådte frem i offentligheden og gjorde opmærksom på, at denne bestemmelse [Genèvekonventionen] var gældende dansk ret, og at de tyske krigsfanger på Vestkysten var omfattet af denne bestemmelse og den beskyttelse, der lå deri".⁸ Danmark medvirkede ifølge Helge Hagemann i krigsforbrydelser. En alvorlig anklage, som reelt bygger på et meget spinkelt kildemateriale.

Hagemanns bog kom på et tidspunkt, hvor også andre emner bl.a. fra besættelsesårene syntes modne til en mere kritisk vurdering, og den har siden delt vandene. Der har således siden slut-halvfemserne været en stigende interesse for historiens bagside, taberne og de marginaliserede. Denne kritisk-revisionistiske tilgang til historien har siden udgjort en del af forskningen, og ikke mindst medierne har taget denne tilgang til sig – nogle gange mere ukritisk end andre. Blandt historikere har meningene undertiden også været delte.

Minerydningen fandt sted efter 5. maj 1945 og er muligvis også derfor blevet negligeret. Den omtales eksempelvis ikke i f.eks. Aage Trommers *Disse fem år* (2001) eller Henning Poulsens *Besættelsesårene 1940-45* (2002), mens ny-klassikeren *Danmark besat* (2005 og senere) med sine mere end 800 sider blot har tre-fire linjer om emnet. Mest oplysende er i virkeligheden opslaget i *Gads leksikon om dansk besættelsestid 1940-45* (red. Kirchhoff, Lauridsen og Trommer) fra 2002, der tager kritisk stilling til Hagemanns synspunkt.

Borberg og Lauritsens bog *Minerydning Skallingen* (2012) blev udsendt i forbindelse med afslutningen af minerydningen på Skallingen. Bogens forfattere er forbeholdne over for Hagemanns konklusioner, men nogen modargumentation leverer de ikke, og de nøjes med at stille et modspørgsmål: "Havde det været mere retfærdigt, at danske soldater skulle have ryddet op i de tyske minefelter og lidt de tab, som blev tyskerne til del?" Spørgsmålet er relevant, og underforstået syntes de at mene: Nej, det havde det ikke!

⁷ Jespersen, s. 230ff.

⁸ Hagemann, s. 16.

Ill. 1: “Ørkenræven” alias feltmarskal Erwin Rommel i Vejers på den jyske vestkyst den 4. december 1943 – i baggrunden Vejers Strandhotel. Rommel havde på dette tidspunkt ansvaret for forsvaret af den vesteuropæiske kyst mod en allieret landgang. (Foto: Vardemuseerne)

Journalisten Uffe Bregendahls dokumentar *Den skjulte død* (TV Midt-Vest) forsøgte som noget nyt at belyse problemstillingen ved at inddrage vidner og havde interviews med en tysk minerydder og en af de danske kontrollanter, og det var vist nok første gang, at tyskerne selv fik ordet, når det gjaldt dette emne. *Den skjulte død* er en afbalanceret dokumentar, hvor Bregendahl i højere grad end Hagemann forsøgte at skildre sagen fra flere synspunkter, men nogen fremlæggelse af dokumentation er der ikke tale om.

Historien om minerydningen er *ikke* ufortalt og heller ikke forsøgt hemmeligholdt eller undertrykt bl.a. af den simple grund, at ingen i mange år tilsyneladende havde dårlig samvittighed eller trang til at bekende, fordi man i samtiden mente, at sagen var blevet løst på en efter tidens forhold tilfredsstillende vis. Til gengæld viser tekster og film, at der i løbet af de sidste 70 år har været markante udsving i vores opfattelse af minerydningen – fra at være en historie om en opgave, der blev opfattet som strengt sikkerhedsmæssigt nødvendig, og som det forekom naturligt, at tyskerne selv stod for; de havde jo selv udlagt minerne, til

at være en historie, der i dag handler om danske krigsforbrydelser, og som opfattes både amoralsk og yderst kontroversiel. Historien om minerydningen er en underbelyst, men ikke ufortalt historie, men der har aldrig været lavet en egentlig historisk undersøgelse af emnet.

Det Tredje Rige kapitulerede, men minerne gjorde ikke

Fra foråret 1942 og indtil befrielsen forberedte den tyske besættelsesmagt sig i stigende grad på at kunne forsvare sig mod en allieret landgang fra vest. Dermed tog byggeriet af et enormt forsvarsværk fra Nordkapp til den fransk-spanske grænse fart. I Danmark mente besættelsesmagten, at den jyske vestkyst ville være det mest oplagte mål for en allieret landsætning, den landsætning, der endte med at blive realiseret med Operation Overlord (D-dag) på Normandiets strande den 6. juni 1944.

Allerede omkring årsskiftet 1942-43 blev de første landminer lagt ud, og i de følgende år udlagde tyskerne millioner af miner (land- og søminer) langs Nordsøens og Atlanterhavets kyster både før og efter den allierede landgang i Normandiet. I Danmark udgjorde landminefelterne et bælte langs den jyske vestkyst, og de var sammen med pigtrådsspærringer og betonbunkers et væsentligt led i den tyske forsvarsstrategi mod en landgang fra vest. Hele den jyske vestkyst blev mineret med knap 1.500.000 miner og i særdeleshed strækningen fra Esbjerg til Nymindegab, hvor ca. 620.000 miner var nedlagt, hvilket svarer til ca. 40 % af samtlige miner i Danmark.⁹ Arbejdet kan følges måned for måned i den tyske krigsdagbog, der blev ført i generalstabens hovedkvarter i Silkeborg. Faktisk, skriver chefen for Det Danske Pionerkommando, kaptajn D.A. Wieth-Knudsen, skulle de øvrige danske kyster også have været mineret, men det nåede man ikke, inden krigen var forbi.¹⁰ Den 4. maj 1945 kom budskabet om tyskernes kapitulation i Holland, Nordvesttyskland og Danmark til feltmarskal Montgomery. Danmark var atter frit!

Om eftermiddagen den følgende dag landede et fly med commodore¹¹ Reginald Vesey Holt og generalmajor Richard H. Dewing, chefen for

⁹ Dansk Minekontrol v. Jydsk-Fynske Kommando, Aarhus december 1945. Hovedpunkter til Orientering for Pressen ved Møde i December 1945.

¹⁰ D.A. Wieth-Knudsen: "Den Danske Brigades Pionerkommando i Sverige", *Militært Tidsskrift* 76. årg. 1947 Wieth-Knudsen (I), s. 255.

¹¹ Commodore svarer til flotilleadmiral.

SHAEF (Supreme Headquarters of the Allied Expeditionary Forces) Mission to Denmark i København.¹² Briterne indrettede herefter deres hovedkvarter på Hotel D’Angleterre, hvor kapitulationsbetingelserne samme aften og nat blev fremlagt for tyskerne.¹³ Og allerede i de følgende dage fik størstedelen af de over 200.000 tyske tropper i Danmark marchordre og forlod i løbet af nogle få dage landet.¹⁴ Tilbage lå imidlertid de mange landminefelter, som sammen med tjekkiske pindsvin, pigtrådsspærringer og betonbunkers gjorde den jyske vestkyst både utilgængelig og farlig. Det Tredje Rige havde kapitulert, men minerne havde ikke.

Allerede i forbindelse med de første kapitulationsforhandlinger den 5. maj omtales overdragelsen af minekortene, men først på et efterfølgende møde hos den tyske generalstab i Silkeborg den 9. maj fastlagdes retningslinjerne endelig, jævnfør det danske mødereferat: “1. fornødne tyske Pionerstyrker skal efterlades til Fjernelse af Landminefelter. Disse Styrker maa kun være bevæbnet med Gevær med 20 Skud pr. Md. Ingen automatiske Vaaben. 2. Detaillerede Tegninger o. lign. af de anvendte Miner skal sendes til General Bennike”. Da den tyske øverstbefalende i Danmark generaloberst Lindemann ikke vidste, hvem general Bennike var, blev det i stedet bestemt, at planerne skulle sendes til den britiske major Fisher, der efterfølgende ville videregive dem til danskerne.¹⁵ Den 10. maj 1945 dannede tyskerne “Minenkommando Dänemark”, der skulle foretage rydningen af minerne på SHAEF’s ordre.¹⁶ Den 11. maj blev de første miner optaget.¹⁷

Som Pionerkommandoets chef, førnævnte Wieth-Knudsen, senere udtrykte det: “Den vigtigste Opgave efter Kapitulationen var – næst efter at faa Tyskerne ud af Landet – at befri Landet for de udlagte Miner.¹⁸ Efter Wieth-Knudsens skøn var et areal på ca. 100.000 ha (1.000 km²)

¹² Chris Madsen: *The Royal Navy and German Naval Disarmament, 1942-1947*. London 1998, s. 53.

¹³ WB Kriegstagebuch 1943-1945.

¹⁴ Afsluttende rapport fra Dienstgruppe Dänemark ultimo 1948.

¹⁵ KTB WB Dän 1945, Anlage 58: „Besprechung am 9.5.45 12.00 Uhr“ – aftrykt i *Werner Bests Korrespondance 1-10* (WBK), red. af John T. Lauridsen, bind 9, s. 432-33. Tilsvarende findes referatet i KTB WB Dän 1945 – Anlage 58, Besprechung am 9.5.45 12.00 Uhr.

¹⁶ Skrivelse fra Pionerkommandoet 10.6.1945. D.A. Wieth-Knudsen: “Minerydning i Danmark”, *Tidsskrift for Ingeniørofficerer* 14. årg. 1943-1945; Wieth-Knudsen (II), s. 134.

¹⁷ Skrivelse fra Pionerkommandoet 4. oktober 1945 sandsynligvis forfattet af Wieth-Knudsen. Se også D.A. Wieth-Knudsen: “Den danske Brigades Pionerkommando i Sverige”, *Militært Tidsskrift* 76. årg. 1947, Wieth-Knudsen (I), s. 256.

¹⁸ Wieth-Knudsen (I), s. 134.

indhegnet til minefelter og heraf var ca. $\frac{1}{10}$ egentlig minebelagte.¹⁹ Med befrielsen var opgaven at sikre, at disse arealer igen blev tilgængelige for den danske befolkning, og at ingen civile led overlast. Halvanden million miner var et stort antal; alligevel vurderedes det i 1946 som ringe i forhold andre besatte lande.²⁰

Danskerne og briterne

Den tyske hær havde overgivet sig til briterne, og derfor tilkom det alene de britiske styrker at stille krav til tyskerne. Der var naturligvis i forbindelse med den tyske kapitulation meget, som det var i dansk interesse at få taget hånd om. Det fremgår af et referat i *Rigsdagstidende* og drejede sig bl.a. om opfyldning af tankgrave, fjernelse af pigtrådsspæringer, registrering af barakker og meget mere, samt optagelsen af landminer, der blot nævnes i forbifarten.²¹ Samme sted ses det også, at problemet med landminerne var blevet rejst lokalt mange steder i landet allerede inden befrielsen, og at det vurderedes, at landminerne burde fjernes aldeles omgående. Spørgsmålet om fjernelsen af landminerne var derfor genstand for drøftelse på møder i *Udvalget angående Iværksættelse af visse Reetableringsarbejder efter Krigens Afslutning* i tiden inden befrielsen.²² Omtalte udvalg fandt, at man måtte lægge vægt på en øjeblikkelig fjernelse af minerne såvel af almindelige samfundsmæssige hensyn som af hensyn til gennemførelsen af de førømtalte oprydningsopgaver. Det Danske Krigsministerium mente dog "af forståelige grunde" ikke, som det fremgår af referatet, selv at kunne forberede en optagelse af minerne, men henviste til "en navngivne" officer i Sverige, som man havde forhandlet med. Oplysningen er ikke dateret, men af sammenhængen fremgår det, at det må være nogen tid inden befrielsen.²³ Denne navngivne officer kan have været førømtalte kaptajn D.A. Wieth-Knudsen fra Den Danske Brigades Pionerkommando, men det kan også være Brigadens øverste chef, generalmajor Knutzon.

¹⁹ Dansk Minekontrol v. Jydsk-Fynske Kommando, Aarhus december 1945. Hovedpunkter til Orientering for Pressen ved Møde i December 1945 og Wieth-Knudsen (II), s. 136.

²⁰ Wieth-Knudsen (II), s. 136.

²¹ *Rigsdagstidende*, tillæg A 1945, 14. maj 1945, sp. 141-161.

²² *Rigsdagstidende*, tillæg A 1945, 14. maj 1945, sp. 160-61.

²³ *Rigsdagstidende*, tillæg A 1945, 14. maj 1945, sp. 160-61. Oplysningen er ikke dateret, der står blot: "På daværende Tidspunkt, da man ikke kunne overse, hvornaar Krigens Afslutning vilde indtræffe ...".

Virkeligheden og freden overhalede dog udvalgets drøftelser, men den afsluttende bemærkning i referatet fra *Rigsdagstidende*, dateret 14. maj 1945, som jo nødvendigvis må være fra kapitulationsdagene, er interessant: “Det skal i øvrigt tilføjes, at Krigsministeriet nu efter Krigens Afslutning overfor de engelske Militærmyndigheder har optaget Spørgsmålet om Fjernelse af Landminerne ved den tyske Besættelsesmagts egen Foranstaltning inden dennes Afmarch her fra Landet”.²⁴ Denne bemærkning giver anledning til flere spørgsmål. Var det briternes ide at sætte tyskerne til at rydde miner i Danmark, eller fik de ideen fra danske politikere? Det er uklart, men bemærkningen indikerer, at danske politikere arbejdede i kulissen og var indstillet på, at tyskerne selv måtte påtage sig opgaven med landminerne. Og vi ved, at danske officerer, viceadmiral Aage Helgesen Vedel o.a., stod i kontakt med deres britiske kollegaer på dette tidspunkt, og han og andre kan have gjort danske synspunkter gældende over for briterne.²⁵ Hvorvidt danskerne ændrede eller påvirkede briternes planer er usikkert, fordi briterne jo også var involveret i rydning af miner i Nordvesttyskland, Holland og Belgien efter den tyske kapitulation. Alt tyder dog på, at man fra dansk side var indstillet på at benytte besættelsesmagts egne folk til minerydningen. Dette spørgsmål vil britisk kildemateriale måske kunne kaste lys over, men det ligger desværre uden for denne undersøgelses radius.

Kendsgerningerne er, at den britiske overkommando i Danmark under general Dewing den 9. maj 1945 gav ordre til rydningen af minefeltene først og fremmest i Jylland og på Fyn ved hjælp af tyske pionerer. Af befalingen fremgår det, at alle tyske soldater, der var uddannede i minerydning, dvs. pionerer og infanteripionerer, skulle tages ud af marchgrupperne og ledes af pionerofficerer, så arbejdet kunne gå i gang hurtigst muligt.²⁶ Hensigten var således at fremskaffe det størst mulige antal tyske soldater med kendskab til minering og minerydning.

Stanley Holland, Hauptmann Geuer og Det Danske Pionerkommando

I spidsen for minerydningen stod den britiske major og mineekspert Stanley Holland. Til varetagelse af danske interesser i forbindelse med minerydningen stod kaptajn P.C. Florian-Larsen som den danske generalkommandos repræsentant og forbindelsesled til briterne, mens

²⁴ *Rigsdagstidende*, tillæg A 1945, 14. maj 1945, sp. 160-61.

²⁵ Madsen, s. 53.

²⁶ WB Dän. Kriegstagebuch 9.5.1945. WBK 9, s. 432-33 (referat af møde).

D.A. Wieth-Knudsen var chef for Pionerkommandoet i Jylland med hovedkvarter på Tøndergades kaserne i Aarhus og dermed den øverst ansvarlige for den danske efterkontrol af de ryddede minefelter.

At det var tyskerne selv, der skulle forestå rydningen, var som sagt allerede fastlagt i kapitulationsbetingelserne, og det er gentaget i Hollands udsendte kommando af 18. juni 1945. Her fremgår det desuden, at tyskerne havde frie hænder til at løse opgaven efter eget ønske, men målet var at afslutte minerydningen i Danmark på den kortest mulige tid, som der står.²⁷

Da Pionerkommandoet den 17. maj 1945 overførtes til Jylland, var rydningen af minerne allerede i gang. Tyskerne sorterede under SHAEF, og kontrollen skulle derfor udføres af britiske enheder, men den opgave blev kort efter overdraget til Pionerkommandoet, hvilket tyskerne blev informeret om og, ifølge Wieth-Knudsen, uden indvendinger.²⁸ Kommandoets opgave bestod herefter i “på SHAEF’s vegne at kontrollere de tyske pionertroppers rydning af de i Jylland og paa Fyn værende Landminer”.²⁹ “Ved “kontrolleret” forstaas da, at et Felt med Fodfolksminer er gennemmarcheret og et Felt med Panserminer er gennemkørt”, som der står.³⁰ De danske kontrollanter skulle altså fungere som forbindelsesled mellem allierede, tyske og stedlige (lokale) myndigheder, samt overvåge at minefelterne ryddedes forsvarligt, og at den af SHAEF beordrede kontrol (gennemtravning af felterne) blev gennemført. Derudover skulle kontrollanterne påse, at de nødvendige foranstaltninger blev truffet for at “hindre Skade på dansk Liv og Ejendom”, som der står.³¹ Det sidste er af og til blevet fortolket således, at der derfor ikke skulle tages noget hensyn til tysk liv og ejendom.³² Formuleringen dækker imidlertid blot over, at kontrollanterne havde ansvaret i forhold til danske interesser, men ikke i forhold til de tyske tropper, der jo stod under tysk og allieret (SHAEF) kommando. Således fremgår det af Pionerkommandoets instruktion, at de danske kontrollanters opgave var at overvåge arbejdet, og de havde ordre på, at de ikke måtte blande

²⁷ Orientering vedr. Minekommando Danmark signeret af Stanley Holland, 18.6.1945.

²⁸ Wieth-Knudsen (II), s. 134.

²⁹ Skrivelse fra Pionerkommandoet til gruppecheferne 15.6.1945.

³⁰ Skrivelse fra Pionerkommandoet til grupperne Bangsø, Harder-Sørensen, Andreaesen og Frost 21.7.1945.

³¹ Skrivelse fra Pionerkommandoet til gruppecheferne 15.6.1945.

³² Synspunktet fremføres i TV MidtVest udsendelsen *Den skjulte død*, <www.tvmidtvest.dk/bunkerne/bunkerne-9-den-skjulte-dod?autoplay=1#player>.

sig i de tyske troppers arbejdsmetoder, heller ikke efter opfordring fra tyskerne.³³

Det Danske Pionerkommando var i øvrigt organiseret i fire underafdelinger eller grupper (I-IV) fordelt på den jyske vestkyst. Pionerkommandoets størrelse var beskedent og varierede i løbet af sommeren. Da det var størst, talte det højst omkring 350 mand, men det lå almindeligvis på ca. 250 befalingsmænd og menige fordelt over Jylland og Fyn, og forholdet mellem danskere og tyskere var så vidt muligt én dansker pr. ti tyskere.³⁴

Tysk chef for minerydningen og Minekommando Dänemark (Miko) blev Hauptmann (kaptajn) Geuer fra pionerskolen i Horsens.³⁵ Geuer stod alene under major Hollands kommando og ordrer, hvilket betød, at danskerne kun kunne komme med henstillinger til hans dispositioner. Hauptmann Geuers styrke bestod i første omgang af 1.000 tilbageværende tyske pionersoldater, befalingsmænd og menige, og dette tal blev siden forøget først til 1.800 mand og de sidste halvanden måned yderligere til 2.700.³⁶ Af denne styrke var ca. 2/3 beskæftiget med minerydning, mens de resterende havde stabsfunktioner.³⁷ Der var tale om tyske minerydningskommandoer, hvor soldaterne var uniformerede og under kommando af en tysk befalingsmand eller officer. At dømme ud fra den britiske ordre om, at pionertropper skulle tages ud af marchgrupperne i forbindelse med kapitulationen, tyder det på, at det i hvert fald i begyndelsen overvejende var uddannede pionerer, der blev brugt til minerydningen i Danmark, og det er da også den tyske historiker Helmut Wolffs konklusion.³⁸ Dette ændrede sig dog, som Wieth-Knudsen skriver: “mange af de senere tilkomne Soldater var mangelfuldt uddannede, idet der var Personale fra Artilleriet,

³³ Instruktion og Bestemmelser for Pionerkommandoets Kontrollanter 30.5.1945.

³⁴ Dansk Minekontrol v. Jydsk-Fynske Kommando, Aarhus december 1945. Hovedpunkter til Orientering for Pressen ved Møde i December 1945. Wieth-Knudsen (II), s. 256.

³⁵ Dette bekræftes i Stanley Hollands “Orientering vedr. Minekommando Danmark” af 18. juni 1945.

³⁶ Dokument fra Pionerkommandoet 4. oktober 1945. Pionerkommandoets styrkemeldinger fra juni til september 1945 bekræfter dette.

³⁷ Styrkemeldingerne fra Pionerkommandoet 9. juni til 21. september 1945, Wieth-Knudsen (II), s. 137.

³⁸ Helmut Wolff: *Deutsche Kriegsgefangenen in britischer Hand. Ein Überblick*. München 1974, s. 85.

Fodfolket, Luftværnsfolk og Marinere, hvoraf mange ikke havde set eller rørt en Mine”.³⁹

Tysk-britisk-dansk samarbejde

Samarbejdet mellem briter, danskere og tyskere var ikke uden vanskeligheder. Fra minerydningens afslutning i 1945 foreligger nogle rapporter fra Pionerkommandoets gruppeledere, hvor det anføres, at den dårlige kommandomæssige forbindelse mellem briter, tyskere og danskere havde været til stor gene for arbejdet. Tyskerne havde således ofte fået ordrer fra major Holland, som hverken Pionerkommandoen eller grupperne havde fået underretning om inden, de var blevet effektueret.⁴⁰

Indrapporteringerne længere nede i systemet bekræfter dette billede; således skrev oversergent E. Frost (Gruppechef, gruppe IV) i sin rapport, at samarbejdet mellem Pionerkommandoen og Minekontrol Dänemark kunne have været bedre, hvilket betød, at ikke alle ordrer nåede gruppen, og at “Tyskerne derfor ryddede Felter uden dansk Kontrol”. Frost skrev desuden i sin rapport, at organiseringen af arbejdet ikke altid havde været lige god, bl.a. fordi tyskerne ikke havde fulgt nogen bestemt arbejdsplan med den konsekvens, at tyske mineryddere var sendt fra Lemvig til Fyn, når der samtidig lå tyskere i Kolding og Haderslev, der ikke bestilte noget, som han formulerede det.⁴¹

De danske pionerer gik heller ikke ram forbi. I et brev til Wieth-Knudsen fra chef for den danske Pioner- og Telegrafskole, W.E.O. Lawaetz, meddelte denne, at major Holland havde modtaget klager fra Hauptmann Loos og Hauptmann Geuer over samarbejdet med de danske kontrollanter, som blev betegnet som “meget daarligt”. Geuer mente ikke, de bestilte noget: “Ofte ligger de bare og soler sig og er ikke interesseret i Arbejdet. De nye [kontrollanter] (i modsætning til de gamle) danske Kontrollanter gaar ikke ud til Minefelterne, og nogle af dem viser sig slet ikke på Arbejdspladserne, hvorved en effektiv Kontrol bliver helt umulig”. Demoraliserende og respektløst opfattedes det af tyskerne, at en Kontrollant ved Esbjerg havde: “fremvist “the exploding of mines” for sin Veninde og havde standset Rydningsarbejdet imens”.⁴²

³⁹ Wieth-Knudsen (I), s. 258.

⁴⁰ Meddelelse fra reserveofficer F.C. Thomsen 25.9.1945.

⁴¹ Meddelelse fra oversergent E. Frost 21.9.1945.

⁴² Skrivelse fra W.E.O. Lawaetz til D.A. Wieth-Knudsen 7.7.1945.

Ill. 2: Danske, britiske og tyske officerer. På billedet ses som nr. to fra venstre major Stanley Holland, dernæst en ukendt enarmet tysk officer. Nummer fire fra venstre i lys skjorte er Hauptmann (kaptajn) Geuer, der ledede de tyske mineryddere under engelsk kommando og dansk kontrol. (Foto: Gillelejegruppen)

Lawaetz kunne endvidere meddele Wieth-Knudsen, at Holland som konsekvens af dette indskærpede, at de danske kontrollanter hyppigt inspiceredes og at mindst to officerer blev anvendt til dette formål. Disse skulle ikke blot holde kontrollanterne “i Øerne”, som der står, men også hvert sted tale med den tysker, der ledte rydningen for at høre, hvad han havde at sige og så tage affære, hvor der var grund til det. I skrivelsen til Wieth-Knudsen blev det desuden understreget: “at kontrollanterne har et stort ansvar og der forlanges den største samvittighedsfuldhed og pålidelighed af dem. Det er noget folkene godt ved, og hvis de har opført sig således som de tyske officerer anfører, findes der ingen undskyldning”, og Lawaetz skrev derfor til Wieth-Knudsen: “De kan roligt slaa til og slaa haardt! [...] Jeg vilde anbefale, at De skånselsløst kasserer enhver, som viser Tegn paa Upaalidelighed, sender dem direkte tilbage til Afdelingen og evt. faar dem straffet”.⁴³

⁴³ Skrivelse fra W.E.O. Lawaetz til D.A. Wieth-Knudsen 7.7.1945.

Også andre underretninger vidner om problemer med de danske kontrollanter: "der i mange Tilfælde med Forsæt er udeblevet fra deres Arbejde og har nøjedes med at skrive Tyskernes Rydningsmeldinger af. Sådant Sløseri er dårligt for Moralen vel også blandt Tyskerne", skrev reserveofficer F.C. Thomsen (Gruppechef, gruppe III).⁴⁴ Øvrige eksempler på denne "dårlige" moral kunne være fraternisering, hvorfor det kunne være nødvendigt at forflytte danske kontrollanter pga. af ulovlig fraternisering med kvindelige tyske flygtninge i Oksbøllejren.⁴⁵ Det negative syn på de "nye" kontrollanter bekræftes også af afrapporteringerne fra de danske grupper fra slutningen af september 1945. Her fremgår det enstemmigt, at det havde været uhensigtsmæssigt, at de tyske styrker ikke i alle henseender var underlagt de danske kontrollanter. Samt at de danske kontrollanter (ikke pionererne fra Brigaden, men især de genindkaldte) skulle have været udvalgt med større omhu og have haft en bedre uddannelse.

Samtidig er der i de eksisterende rapporter fra Pionerkommandoet overordnet set enighed om, at samarbejdet med de tyske officerer og befalingsmænd havde været upåklageligt. Gruppechef reserveløjtnant Thomsen gav følgende skudsmål: "Man har oftest haft det Indtryk, at de hellere end gerne vil gøre deres bedste og blive færdig med Rydningen saa hurtigt som muligt. Hele Miko's Opførelse [Opførsel] over for Kontrollanterne og Civilbefolkningen har været fuldt ud militær korrekt. Enkelte Gange har man kunnet spore Uvillighed eller Træthed blandt Miko, men dette skyldes sikkert dels de til tider verserende Rygter om Afgang til andre Lande til fortsat Minerydning efter Arbejdets Ophør i Danmark".⁴⁶ Og videre hedder det: "Tyskerne har i enhver Henseende været behagelige at samarbejde med. De har været høflige, enkelte maaske lidt for servile".⁴⁷

Klagerne fortæller os, at arbejdet langt fra var problemløst, men også at konflikterne fra dansk side især rettede sig imod sløseri og dovenskab blandt egne kontrollanter, mens Pionerkommandoets mere begrænsede samarbejde med tyskerne omkring optælling og efterkontrol tilsyneladende var mindre anstrengt, end man kunne formode, f.eks. på baggrund af Helge Hagemanns bog. Vanskeligt havde det været, hvorfor Wieth-Knudsens konklusion da også kun var behersket positiv: "Naar

⁴⁴ Meddelelse fra reserveofficer F.C. Thomsen 25.9.1945.

⁴⁵ Dansk Minekontrol Gruppe Harder Sørensen 22.8.1945.

⁴⁶ Meddelelser fra henholdsvis oversergent E. Frost og reserveløjtnant Thomsen.

⁴⁷ Meddelelse fra reserveofficer F.C. Thomsen 25.9.1945.

der trods alt dog er naaet et saa forholdsvis godt Resultat, nærmest over Forventning, skyldes det de faa [danske] Befalingsmænds utrættelige Iver og Energi støttet af en Del af Mandskabet”.⁴⁸

Under tvang

Mineryderstyrken udgjorde i begyndelsen blot 1.000 mand, men blev som følge af sygdom og tab i løbet af seks uger reduceret til 750, hvorefter det steg til omkring 2.600.⁴⁹ Styrkelisterne, der findes fra juni måned og frem til afslutningen, bekræfter dette. Her fremgår det bl.a., at pionerstyrkerne den 19. juni talte i alt 1.892 mand, hvilket holdt indtil midt i juli, hvor styrken blev forøget til 2.178 for igen at falde til omkring 1.800, indtil august, hvor styrken var størst med 2.700 mand.⁵⁰ De nye folk blev hentet op fra fangelejrene syd for grænsen i Slesvig, som Wieth-Knudsen skriver.⁵¹

Fra de britiske krigsfangelejre i Nordvesttyskland blev de tidligere soldater løsladt til forskellige formål, f.eks. at hjælpe til med høsten i sensommeren og efteråret 1945 samt til kulminearbejde, skriver Chris Madsen.⁵² Dertil kan også føjes minerydningsarbejde i Danmark. Soldaterne fra de regulære fangelejre, som omtales af Wieth-Knudsen, kom sandsynligvis altovervejende fra de britisk kontrollerede lejre og antageligt først og fremmest Eiderstedt, ca. 25 km sydvest for Husum, hvor mange af besættelsesmagtens soldater fra netop Danmark var interneret. Derudover eventuelt også fra Esterwegen, ca. 80 km vest for Bremen, og fra Neuengamme ved Hamburg. I såvel de britiske som de amerikanske interneringslejre betød det store antal internerede og den dårlige forsyningssituation, at fangernes kost var spartansk og bestod af te, erstatningskaffe, brød og suppe. Den engelske historiker Richard Bessel skriver, at selvom fangerne ikke ligefrem sultede i lejrene, tabte de sig betydeligt og blev modtagelige over for sygdomme.⁵³ De vestallieredes

⁴⁸ Wieth-Knudsen (II), s. 152.

⁴⁹ Dansk Minekontrol v. Jydsk-Fynske Kommando, Aarhus december 1945. Hovedpunkter til Orientering for Pressen ved Møde i December 1945.

⁵⁰ Styrkemelding fra Pionerkommandoet 13.8.1945.

⁵¹ Wieth-Knudsen (II), s. 137. W-K skriver 2.600. I den tyske rapport fra Dienstgruppe Dänemark er tallet 2.500, s. 10, RA, FOARK 1010. Oplysningen om, at minerydterne blev hentet i Nordtyskland, findes også i Hollands Orientering 18.6.1945.

⁵² Madsen, s. 92.

⁵³ Richard Bessel: *Germany 1945. From War to Peace*. New York 2009, s. 189f.

regulære krigsfanger befandt sig i Tyskland foruden i lejre i Storbritanien, hvorfra de ofte blev sendt videre til lejre i USA og Canada.⁵⁴

Forholdene i Tyskland betød antageligt, at nogle af de tidligere soldater gerne ville ud af lejrene, der på grund af den sparsomme kost og sygdom også kunne være dødelige, og derfor, hvis muligheden bød sig, gerne ville tilbage til soldaterlivet, som jo for mange var deres identitet, og det eneste erhverv de i virkeligheden kendte. En af flere mulige veje ud af disse lejre kunne være at blive udkommanderet til kulminerne, til landbruget eller eksempelvis at komme til Danmark for at rydde miner på den jyske vestkyst. Efter ankomsten til Danmark blev de en del af Minekommando Dänemark, og tiden som interneret krigsfange i Tyskland var forbi.

Helge Hagemann hævdede i sin bog *Under tvang*, at minerydningen foregik under tvang, og det er næppe helt forkert.⁵⁵ Vi véd dog, at der også blandt minerydderne var frivillige, der valgte denne opgave frem for udsigten til en uvis fremtid i en krigsfangelejr i Tyskland. Den tyske historiker Helmut Wolff nævner i sin bog, at minerydderne bestod af frivillige, men også at andre var udkommanderet til opgaven, og han nævner specifikt tallet 85 % frivillige.⁵⁶ Dette tal gælder dog for strygning af miner til søs og ligger sandsynligvis i overkanten, når det gælder rydningen af landminer. Den tidligere danske minekontrollant Folke Petersson bekræfter imidlertid Wolffs udsagn vedrørende frivillige og fortæller, at han spurgte mange af de tyske mineryddere i sit område, hvorvidt de var kommet frivilligt, hvilket han i mange, men ikke alle tilfælde, fik bekræftet og nogle gange med det svar, at de hellere ville rydde miner i Danmark, også selvom det kunne være farligt, end sulte i en krigsfangelejr i Tyskland.⁵⁷ Den tyske historiker Holger Piening skriver, at soldaterne fra juni 1945 blev rekrutteret af englænderne delvis under tvang.⁵⁸

Kildematerialet fra Pionerkommandoet kan ikke besvare spørgsmålet, men det overordnede billede er næppe helt så entydigt, som det undertiden er blevet hævdet. At de tyske pionerer, der blev kommanderet

⁵⁴ Wolff, s. 71f.

⁵⁵ Dette er ikke mindst synspunktet hos Helge Hagemann, deraf også titlen på hans bog *Under tvang* fra 1998.

⁵⁶ Wolff, s. 86.

⁵⁷ Interview med Folke Petersson 15.12.2015.

⁵⁸ Holger Piening: *Als die Waffen schwiegen: die Internierung der Wehrmachtsoldaten zwischen Nord- und Ostsee 1945/46*, 2001, s. 167.

ud af marchgrupperne lige efter befrielsen i stort omfang har været under tvang pga. deres uddannelse, synes helt oplagt. Til gengæld har der formentlig været flere frivillige blandt de senere tilkomne, men til gengæld ringere uddannede mineryddere, bl.a. fordi tjenesten i Danmark var en vej ud af fangelejrene og et alternativ til f.eks. arbejde i kulminerne.

Fra et samtidigt dansk synspunkt synes spørgsmålet om frivillighed eller tvang slet ikke at have spillet en rolle. Hovedsagen var, at der var tyske pionertropper nok til opgaven.

Krigsfanger eller Surrendered Enemy Personnel?

“Alle Medlemmer af de tyske Styrker holdes strengt afsondrede i deres Lejre eller Kaserne og har ikke Lov til at forlade dem, medmindre at de er besiddelse af en Passérseddel udstedt af de britiske Myndigheder”.⁵⁹ Sådant var betingelserne for alle tyske tropper i Danmark ved kapitulationen. Eftertiden har interesseret sig for, hvorvidt der var tale om krigsfanger, eller om de tyske pionerer havde en anden status. Problemstillingen er igen relevant i forhold til dansk selvforståelse: brød danskerne og briterne internationale regler?

Punktet har givet anledning til usikkerhed og diskussion, og der findes eksempelvis sene udtalelser fra Stanley Holland, hvor han omtaler de tyske pionertropper som netop krigsfanger.⁶⁰ Helge Hagemann har ligeledes stået for det synspunkt, at der *de facto* var tale om krigsfanger,⁶¹ mens bl.a. den tyske historiker Helmut Wolff gør opmærksom på, at de tyske pionertropper *ikke* havde status af krigsfanger, og han gør i stedet opmærksom på, at de tyske mineryddere gik ind under kategorien ‘surrendered enemy personnel’ (SEP), idet briterne ikke tog krigsfanger, hverken i Danmark eller Norge.⁶²

Begrebet ‘surrendered enemy personnel’ optræder imidlertid ingen steder i det samtidige materiale, mens begrebet ‘krigsfanger’ bruges uformelt én enkelt gang. Helt gennemgående omtales de tyske mine-

⁵⁹ Afskrift Jydsk-fynske Kommando. Hovedkvarteret for første faldskærmsbrigade. Ordre no. 7. Danmark. Disciplin og arrest. Tyske styrker i Danmark. Afskriften er dateret 13.9.1945, men må sandsynligvis være skrevet i maj.

⁶⁰ Stanley Holland: “Den Danske Brigade – som jeg oplevede den”, *Brigadebladet* april 1992. Hollands erindring modsiges i øvrigt af nogle af de danske gruppeføreres afrapportering fra oktober 1945, s. 9.

⁶¹ Helge Hagemann: *Under tvang*, 1998.

⁶² Wolff, s. 84 Skrivelse fra Jydsk-fynske kommando til Region I-IV, 17.6.1945.

ryddere af Pionerkommandoet og generalkommandoen som 'de tyske tropper', 'de tyske pionertropper' eller slet og ret 'de tyske soldater'.⁶³ Desuden beholdt de tyske pionerer deres militære rang jf. 'Hauptmann' Geuer, eller i et eksempel hvor Wieth-Knudsen omtaler en tysk 'løjtnant Wüttrich'.⁶⁴ I kildematerialet er det klart, at i hvert fald Pionerkommandoet omtalte de tyske pionerer i overensstemmelse med deres egen instruks, der foreskrev de danske kontrollanter: "at en korrekt holdning skal indtages og befalingsmænd honoreres".⁶⁵ Udtalelsen peger på, at der var tale om reelt fungerende tyske enheder, som ganske vist var under britisk kommando.

Nyere international forskning understøtter Wollfs synspunkt, at der i Danmark var tale om SEP's snarere end krigsfanger. Den canadiske historiker Chris Madsen skriver, at den tyske flåde, såvel som den tyske hær, afviste at anerkende danskerne som sejrherre og insisterede på, at de havde overgivet sig til briterne. Madsens studier viser, at en britisk flådekapitajn Lloyd i foråret 1944 havde henvendt sig til amerikanerne gennem *European Advisory Commission* med et forslag om at se bort fra dele af den internationale lovgivning for bestemte grupper af fanger for en periode. Madsens forskning koncentrerer sig ganske vist om den britiske flådes interesser, men der er god grund til at antage, at hærledelsen i dette tilfælde har haft tilsvarende overvejelser. Set fra The Royal Navys synsvinkel gjorde situationen på dette tidspunkt en vis fleksibilitet nødvendig. Således havde briterne og amerikanerne, ifølge historiker Rüdiger Overmans, mindst 5.000.000 af aksemagternes soldater i deres varetægt ved krigsafslutningen.⁶⁶ Efter samtaler mellem London og Washington besluttedes det, at de tyske styrker på det europæiske kontinent skulle betegnes som 'capitulated troops' (overgivne styrker), som briterne herefter betegnede SEP.

Denne tilsyneladende ny betegnelse var, som Madsen også gør opmærksom på, ikke uden fortilfælde; således havde tyskerne i krigens tidlige faser selv holdt slagte polske, franske, belgiske og jugoslaviske

⁶³ Skrivelse fra Pionerkommandoet til Jydsk-Fynske Kommando 28. 5. 1945, Instruktion og Bestemmelser for Pionerkommandoets Kontrollanter 30.5.1945, s. 2, og skrivelse fra Pionerkommandoet/Jydsk-fynske kommando til politimesteren i Hassing, Refs herreder, Hurup 14.9.1945.

⁶⁴ Pionerkommandoet/Regiment Danforce. Instruktion for holdføreren Nymindegab 30.5.1945.

⁶⁵ Instruktion og Bestemmelser for Pionerkommandoets Kontrollanter 30.5.1945.

⁶⁶ Rüdiger Overmans: *Soldaten hinter Stacheldraht. Deutsche Kriegsgefangene des Zweiten Weltkriegs*. München 2000, s. 322ff.

tropper på en lignende måde.⁶⁷ Den overordnede beslutning for fremgangsmåden lå i hænderne på general Eisenhower og staben i SHAEF. Selvom SEP-betegnelsen ikke var i Genèvekonventionens (fra 1929) ånd eller bogstav, blev den et godt instrument for The Royal Navy i forbindelse med håndteringen af store overgivne styrker, og efter den tyske kapitulation blev stort set alle fra den tyske krigsmarine behandlet som “frosne” eller SEP.⁶⁸

Dette bekræftes af Stanley Hollands orientering fra den 18. juni 1945 til bl.a. Pionerkommandoet, hvor han redegjorde for SHAEF’s beslutninger, og her fremgår det, at: “Udførelsen af Arbejdet er fuldstændig overladt til Tyskerne selv, de kan anvende hvilke Metoder de vil for at tage minerne op, forudsat at alle Sikkerhedsforanstaltninger til beskyttelse af civile Borgere og Ejendom er iagttaget”. I Hollands orientering fremgår det endvidere: “Da minerydningen i Danmark er et Arbejde, der ifølge SHAEF’s Bestemmelse indtager en privilegeret Plads, skal Personer, der tilhører det tyske Kommando, bistaas på enhver tænkelig Maade for at bidrage til de hurtigst mulige Resultater”. [...] “Som Følge af Arbejdets Natur nyder de [tyskerne] visse Rettigheder, som f.Eks. Tildeling af Udrustning, Klæder m.v. Engelske og danske Myndigheder i alle Distrikter anmodes om at samarbejde ved Udlevering af Varer fra Lagre under engelsk eller dansk Kontrol”.⁶⁹

Chris Madsens forskning peger i øvrigt på, at briterne *ikke* opfandt betegnelsen SEP specielt til at omgå reglerne i forbindelse med eksempelvis minerydningen i Danmark, fordi den var i støbeskeen allerede inden da, som en farbar vej for briterne til at kunne håndtere hundredtusindvis af overgivne soldater i Danmark og Norge i forbindelse med den tyske kapitulation. Det eksisterende danske kildemateriale fra Pionerkommandoet underbygger Madsens forskning, dvs., at der var tale om overgivne militære enheder, der fortsatte deres militære funktion efter krigsafslutningen, men nu under fremmed kommando.

Den britiske historiker Bob Moore skriver om SEP, at de krigsførende parter på vestfronten forsøgte og havde nogenlunde succes med at leve op til bestemmelserne i Genèvekonventionen af 1929, men tilføjer, at netop kategorien SEP ikke var god med henblik på at sikre de overgivnes sikkerhed; således ydede den ved krigsafslutningen kun en lille garanti, bl.a. fordi de allierede gjorde deres krav gældende på eksempelvis at

⁶⁷ Madsen s. 90.

⁶⁸ Yderligere udforskning af emnet vil sandsynligvis kunne dokumentere noget tilsvarende for hæren.

⁶⁹ Orientering vedr. Minekommando Danmark signeret af Stanley Holland, 18.6.1945.

tilbageholde de overgivne soldater, så længe de havde brug for deres arbejdskraft.⁷⁰

Netop denne skelnen mellem SEP og krigsfanger er blevet kritiseret af Helge Hagemann i bogen *Under tvang*. I hans optik var der tale om en ganske dubiøs skelnen, hvis fornemste mål var: "at man [briterne] herved undgik at betragte de tilfangetagne soldater som egentlige krigsfanger, og at de derfor ikke var omfattet af krigsfangekonventionen. Når briterne således havde frigjort sig fra konventionen, kunne de behandle fangerne efter forgodtbefindende, og kunne herved ikke blive anklaget for krigsforbrydelser".⁷¹ Hagemann advokerer således for, at briterne reelt brød Genèvekonventionerne, og at dette blot blev sanktioneret fra dansk side. Hagemann overser dog, at briterne og i særdeleshed danskerne havde en betydelig interesse i, at tyskerne ikke blev mishandlet og dræbt, for så længe tyskerne ryddede miner, behøvede man ikke sætte danskere til dette arbejde.

I Danmarks interesse...

Samtiden har næppe opfattet den tyske minerydning som krigsforbrydelser. I 1945 havde ingen i Danmark interesse i at anklage briterne for krigsforbrydelser – slet ikke når danske politikere og officerer sandsynligvis selv var med til at henlede briternes opmærksomhed på problemet. Dertil kom, at den danske brigades pionerkommando var for lille til selv at kunne løfte opgaven. Alternativet, at danskerne selv uddannede et tilstrækkeligt antal minører, var heller ikke attraktivt. Det mest nærliggende var, at tyskerne selv ryddede minerne. Samtidig bør det vel også bemærkes, at der heller ikke er noget, der indikerer, at minerydningsbefalingen blev underskrevet under tysk protest. Krigen var tabt, og sejrherren stillede betingelserne. Minerydningen var således heller ikke blandt Lindemanns klager den 10. maj 1945.⁷²

Set fra et samtidigt dansk perspektiv var sagen entydig: "Ansvaret for evt. Ulykker i frigivne Minefelter maa utvivlsomt lægges paa dem, der i sin Tid har udlagt Landminerne, men den Myndighed, der hæfter over for Befolkningen, og til hvem evt. Erstatningskrav skal rettes, er Krigsministeriet".⁷³

⁷⁰ Sibylle Scheipers (ed.): *Prisoners in War*. Oxford 2010, s. 121.

⁷¹ Hagemann, s. 84.

⁷² WBK, bind 9, s. 434-436.

⁷³ Skrivelse til Krigsministeriet fra Jydsk-fynske kommando 8.1.1946.

Dokumenter fra Pionerkommandoet i Aarhus kaster yderligere lys over samtidens opfattelse af sagen. I en skrivelse fra Pionerkommandoet (sandsynligvis Wieth-Knudsen) til Jydsk-Fyenske Kommando, hvor man forsøgte at få forhøjet de tyske pionerers madrationer, står følgende: “Den ringe Ration vil nedsætte Arbejdstempoet, og Minerydningen vil trække i Langdrag, hvilket Danmark ikke kan være interesseret i, idet det for os kun kan være Spørgsmaalet om at faa Tyskerne ud af Landet saa hurtigt som muligt. Det er tillige i Danmarks Interesse, at Tyskerne rydder Minerne, og at vi ikke selv er nødt til at gøre det. Tyskerne har allerede haft store Tab i Døde og Saarede, som vi hidtil har undgået”.⁷⁴

Der var altså, set fra de ansvarlige på dansk side, særdeles gode grunde til at behandle de tyske pionertropper ordentligt og eksempelvis sikre dem en tilstrækkelig kost. Som konsekvens af Pionerkommandoets skrivelse udsendte Jydsk-Fyenske kommando få dage senere et brev til modstandsbevægelsens fire regioner (I-IV); en skrivelse som var en følge af Pionerkommandoets klager over, at de tyske pionerer oplevede chikane ved at blive standset og endda sat fast, selvom de havde et pas, der angav deres beføjelser. Meldingen fra Jydsk-Fyenske Kommando ligger tæt op ad formuleringerne i Pionerkommandoet og udtrykker samme holdning til de tyske pionertropper: “Pionerkommandoet anmoder om, at der lægges de tyske Pionertropper saa faa Hindringer i Vejen for deres Arbejde som muligt, at deres Pas maa blive respekteret, [...]”.⁷⁵ “Regionerne anmodes om at drage Omsorg for, at de af Regionerne underlagte Modstandstyrker underrettes om foranstaaende, samt at det gøres dem forstaaeligt, at de tyske Pionerer udfører et for Landet meget betydningsfuldt Arbejde, og at det er af største Vigtighed, at der ikke lægges dette arbejde Hindringer i Vejen, saa det vanskeliggøres eller forsinkes”.⁷⁶ Helt tilsvarende er udmeldingen i Hollands orientering fra 18. juni 1945, hvor der står: “Da Minerydningen i Danmark er et Arbejde, der ifølge SHAEF’s Bestemmelse indtager en privilegeret Plads, skal Personer, der tilhører det tyske Kommando, bistaas paa enhver tænkelig Maade for at bidrage til de hurtigst mulige Resultater”.⁷⁷

Det er denne forholdsvis positive og respektfulde holdning til de tyske pionertropper, der afspejles i det eksisterende materiale fra Pionerkommandoet og Jydsk-Fyenske Kommando, mens holdningen til tyske pionerer og tyskere generelt fra modstandsbevægelsens side og det

⁷⁴ Skrivelse fra Pionerkommandoet til Jydsk-fynske kommando 14.6.1945.

⁷⁵ Skrivelse fra Jydsk-fynske kommando til Region I-IV, 17.6.1945.

⁷⁶ Skrivelse fra Jydsk-fynske kommando til Region I-IV, 17.6.1945.

⁷⁷ Orientering vedr. Minekommando Danmark signeret af Stanley Holland, 18.6.1945.

øvrige danske samfund var betydelig mere kølig. Dette afspejles også i Pionerkommandoets skarpe reaktion på udtalelser om uansvarlighed i forbindelse med minerydningen fremsat i *Aalborg Socialdemokrat* den 11. juni 1945 af en dansk premierløjtnant Rosenfeldt. I Pionerkommandoets klage til Jydsk-Fyenske Kommando anføres, at: "Tyskerne havde været meget hensynsfulde og havde baaret Minerne ud i Klitten, hvor de var blevet sprængt i smaa Partier. Der fandtes ellers ingen Skader, ej heller det i Artiklen nævnte Hus". Til slut anmodede Pionerkommandoet om: "at der maatte blive truffet de fornødne Forholdsregler overfor premierløjtnant Rosenfeldt i Anledning af hans Udtalelser, som synes ganske uansvarlige, og som kun kan være egnet til at vække Uro og sætte ondt Blod".⁷⁸

Der findes desuden en klage fra Hauptmann Geuer, dateret den 28. juli 1945, til tidligere omtalte P.C. Florian-Larsen, hvor Geuer klager over kritisable forhold, bl.a., at der var disciplinære problemer mellem de tyske mineryddere og deres officerer, da disse ikke kunne holde deres løfter over for deres underordnede, hvilket igen skyldtes, at man fra dansk side ikke holdt sine løfter. *Desuden*, understregede Geuer i sit brev, var madrationerne heller ikke alle steder tilstrækkelige, og derfor måtte han bl.a. bede om forhøjelse af kødrationerne til 1. og 3. kompagni fra 1233. bataljon. Geuers klage støttes af gruppechef Thomsens (Oksbøl) afrapportering, hvor han oplyste, at forsyningerne i begyndelsen ikke var tilstrækkelige til det farlige og opslidende arbejde, og at Thomsen og hans gruppe hos Pionerkommandoet forsøgte at hæve tildelingen af dette og hint – men forgæves.⁷⁹

Det fremgår af Pionerkommandoets instruktion, at forplejningen af de tyske pionerer påhvilede de lokale myndigheder i form af naturallier eller for mindre styrkers vedkommende ved bespisning.⁸⁰ Som det allerede er fremgået, var Pionerkommandoet ikke altid tilfreds med forplejningen, som de mente var for ringe i forhold til det krævende arbejde. Et synspunkt som major Holland delte i et svar til Wieth-Knudsen: "Tyske flygtninge modtager 2000 Calorier pr. Dag, men tyske saarede og "Minekommando Dänemark"s Personel: 2500 Calorier pr. Dag, for sidstnævntes Vedkommende med særlig Vægt på Forplejning, som stiver Nervesystemet af. [...] Hvis de ikke får dette, eller hvis Pionerkomman-

⁷⁸ Skrivelse fra Pionerkommandoet til Jydsk-fynske kommando udateret (sandsynligvis medio juni 1945).

⁷⁹ Meddelelse fra reserveofficer F.C. Thomsen 25.9.1945.

⁸⁰ Skrivelse fra Pionerkommandoet/Regiment Danforce 30.5.1945. Befaling nr. 2 for Udrykning til Minekontrol.

Ill. 3: Tyske pionerer fra Ringkøbingområdet i 1945. Der var ikke tale om børnesoldater, men pionererne bestod af unge mænd. De yngste var omkring 16 år og havde i reglen allerede været indkaldt til tysk krigstjeneste inden turen gik til Danmark.

(Foto: Folke Petersson)

doet skønner 2500 Calorier pr. Dag for ringe, bedes dette meddelt til major Holland”.⁸¹

Helge Hagemann har brugt netop Geuers klage som bevis på, at danskerne handlede ud fra et hævnmotiv, men kildematerialet fra bl.a. Pionerkommandoet viser, at det afgjort var i Pionerkommandoets interesse, at tyskerne fik tilstrækkelig forplejning. Som det er fremgået, appellerede Pionerkommandoet til bylederne rundt om i landet for netop at sikre, at pionertropperne fik større rationer end eksempelvis flygtningene på grund af det hårde arbejde, og fordi de arbejdede i Danmarks interesse.

Hagemann sigter sikkert til, at tyskerne bestemt ikke var elskede i Danmark, hverken før eller efter befrielsen, men det er tydeligt, at den instans – Pionerkommandoet – der var tættest på de tyske pionertropper, udmærket var klar over deres store nytteværdi og de dermed forbundne nationale interesser. Derfor er der heller ingen tvivl om, at de i

⁸¹ Skrivelse fra Major Holland SHAEF's *mine section* til kaptajn Wieth-Knudsen 2.7.1945.

begyndelsen af juni 1945 svirrende rygter om, at briterne overvejede at trække de tyske pionerer væk fra Danmark for at indsætte dem i Holland og Belgien, hvor situationen var vanskeligere, må have givet anledning til dybe panderynker i Jydsk-Fyenske Kommando og i Pionerkommandoen, for det ville jo betyde enten, at danskerne selv skulle rydde felterne, eller at man måtte afvente, at tyskerne kom tilbage. Om der var hold i rygterne er uvist, men sikkert er det, at Holland kunne bruge dem til at sætte gang i uddannelsen af flere danske kontrollanter, og fra dansk side kunne man ånde lettet op, fordi de tyske pionerer blev og gjorde arbejdet færdigt.⁸²

Livet som tysk pioner i Danmark

De tyske pionertropper blev indkvarteret af modstandsbevægelsens lokale repræsentanter eller, hvis disse ikke formåede dette, ved egen eller gruppechefernes foranstaltning. Til dette formål anvendtes forladte tyske lejre eller barakker.⁸³ Især i starten voldte det problemer at få såvel danske kontrollanter som de tyske styrker indkvarteret, fordi hverken myndighederne eller befolkningen ville have noget med tyskerne at gøre efter kapitulationen.⁸⁴ Ikke desto mindre er det en misforståelse at tro, at de tyske pionertropper var indespærret bag lås og slå i bevogtede lejre. Således anføres det i "Instruktionen" til de danske kontrollanter under *Særlige forhold*, at: "Tysk Personel i Minekommando Dänemark" (Miko) har Tilladelse til at være ude til Kl. 21". Den næste sætning understreger yderligere, at der ikke var tale om almindelige krigsfanger "De tyske befalingsmænd har ret til at bære Vaaben"⁸⁵ eller som det blev formuleret i Hollands orientering: "I alle Tilfælde vil en [tysk] officer eller underofficer have Kommando over Styrken og have Tilladelse til at bære Pistol."⁸⁶

Arbejdsdagen var typisk på otte timer, men ofte kun 5-6 timer, og der blev ikke arbejdet søn- og helligdage.⁸⁷ Til gengæld blev det indskærpet

⁸² Skrivelse fra Pioner- og Telegrafskolen til Generalkommandoen 6.6.1945.

⁸³ Instruktion og Bestemmelser for Pionerkommandoets Kontrollanter 30.5.1945, s. 2, pkt. 6b og dette bekræftede af Wieth-Knudsen (II), s. 137.

⁸⁴ Meddelelse fra oversergent E. Frost 21.9.1945.

⁸⁵ Instruktion og Bestemmelser for Pionerkommandoets Kontrollanter 30.5.1945. Reglement gengivet i Wieth-Knudsen (II), s. 139.

⁸⁶ Orientering vedr. Minekommando Danmark signeret af Stanley Holland, 18.6.1945.

⁸⁷ J.H. Skjoldagers rapport, s. 1; Forsvarets arkiver, RA., Meddelelse fra reserveofficer F.C. Thomsen 25.9.1945. Herbert Marcus: *Den Danske Brigade i Sverige 1943-1945. Pio-*

over for gruppecheferne, at de tyske tropper under ingen omstændigheder måtte benyttes til andet arbejde end selve minerydningen for at fremme denne mest muligt.⁸⁸ Tyskerne fik ingen løn for deres arbejde; ifølge en skrivelse fra Pionerkommandoet fordi der ikke fandtes en regering, der kunne tilbagebetale deres lønudgifter.⁸⁹ Spørgsmålet om betaling af tyskernes fornødenheder blev løbende overvejet: “Briterne vil oprette marketenderier, hvorfra tyskerne forsynes”, som der står i en skrivelse fra major Holland.⁹⁰

Andre eksempler, der ligeledes taler imod forestillingen om internerede krigsfanger, er en skrivelse fra Pionerkommandoet til Jydsk-Fyenske Kommando; her videregives en tysk forespørgsel: “om det ville være muligt at faa en mindre Sum stillet til Raadighed, f.eks. for hvert Kompagni til Afholdelse af Udgifter til Blomster, Frugt o.l. ved Sygebesøg som Opmuntring for de Tyskere, der under Minerydningen er blevet haardt saarede og henligger på Lazaret. Ligeledes om et Beløb til Indkøb af Kranse m. v. til de dræbte.”⁹¹ Hvorvidt beløbene blev bevilget er uvist, men medlemmer af Pionerkommandoet må have fundet de tyske ønsker rimelige, siden de gik videre med dem. Eksemplet viser, at tyskerne af deres pionerkollegaer blev taget alvorligt som fagfolk og som mennesker og ikke blot som tidligere fjender, man ønskede straffe og hævne sig på.

Dette synes også at fremgå af sprogbrugen i officiant Bangsøs omtale i en rapport til Pionerkommandoet vedrørende en mineulykke ved Hirtshals, hvor seks tyske minører blev dræbt og såret. Bangsø omtaler ulykken som “katastrofen”, hvilket igen understreger, at det ikke bare handlede om umennesker.⁹²

Forholdene for de tyske pionertropper vækker derfor først og fremmest mindelser om livet på en almindelig militærkaserne og ikke en fangelejr. Oversergent Frost skrev i sin rapport, at han havde gjort meget for at skaffe mandskabet lejlighed til underholdning i fritiden i form af aviser og radio. Han berettede desuden, at han havde stillet en lastbil til rådighed for orlovsfolk en gang om ugen som transport til Varde og

nerkommandoet. Den Danske Brigadeforening (DANFORCE), 1995, s. 34.

⁸⁸ Skrivelse fra Pionerkommandoet til gruppecheferne 7.6.1945.

⁸⁹ Skrivelse fra Pionerkommandoet til Jydsk-fynske Kommando 4.7.1945.

⁹⁰ Skrivelse fra Major Holland SHAEF's mine section til kaptajn Wieth-Knudsen 2.7.1945.

⁹¹ Skrivelse fra Pionerkommandoet til Jydsk-fynske Kommando 4.7.1945, s. 2.

⁹² Skrivelse fra Minekontrollen Aalborg til Pionerkommandoet 31.7.1945.

Esbjerg.⁹³ De tyske mineryddere var eksempelvis i Ringkøbing-området indkvarteret i forladte tyske barakker. Andre steder hentede de tyske styrker selv barakker fra forladte pladser og opførte dem i nærheden af rydningsområderne. Alligevel var forholdene ikke for gode, hvorfor det hændte, at tyskerne selv hjalp sig til rette, hvilket betød at enkelte grupper forgreb sig på sommerhuse og lejre.⁹⁴ Tidligere brigadesoldat og minekontrollant Folke Petersson (f. 1922) husker netop en sådan episode, hvor han opdagede, at nogle af de tyske styrker havde fyldt en bil med møbler, der viste sig at stamme fra et nærliggende sommerhus. Efter en reprimande blev møblerne leveret tilbage og genopstillet og godkendt af sommerhusejeren.⁹⁵ En anden episode, der kan antyde forholdene, fremgår af en melding til byleder Bøgh i Varde den 22. maj 1945, hvor det hedder: "at Tyskerne solder med Benzinen, Pige kørsel m.m., naar de skal ud og se efter Miner. Bylederen melder Sagen til Strazenpolizei og vil i øvrigt se at gennemføre en Ordning, hvorefter Tyskerne skal have Rekvisition udstedt hos Bylederen, hver Gang de faar Benzin".⁹⁶ Der er ingen tvivl om, at tyskerne irriterede danskerne med deres opførsel, men det siger også meget om forholdene i Danmark – måske især for de overordnede tyske soldater.

Folke Petersson husker mange år senere et andet forhold, nemlig at de udelukkende mandlige mineryddere i hans område (Ringkøbing-området) havde en naturlig interesse i at opsøge den tyske flygtningelejr ved Lodbjerg Hede, hvor en betydelig andel af indbyggerne var kvinder. Dette fandt han sammen med den lokale politibetjent en løsning på. Løsningen gik ud på, at tyskerne fik lov til at besøge flygtningelejren, indtil omkring 21.00, som var det tidspunkt de tyske mineryddere havde tilladelse til at være ude. Petersson fortæller desuden, at han, som tiden gik, skaffede privat indkvartering til nogle af minerydderne hos de stedlige bønder, som godt kunne bruge soldaternes arbejdskraft, når arbejdsdagen var omme.⁹⁷ Det må formodes, at dette arbejde enten gav lidt lommepenge eller bedre kost og boligforhold eller måske begge dele.

At de tyske pionerer havde en særlig status ses bl.a. ved, at Hauptmann Geuers tyske "Minekommando Dänemark" altid optræder som en selvstændig enhed, der kun tog imod ordrer fra major Holland, ved at briterne afgav deres ordrer gennem udvalgte tyske kommandører, som

⁹³ Meddelelse fra oversergent E. Frost 21.9.1945.

⁹⁴ Wieth-Knudsen (II), s. 137 og Skjoldagers rapport, s. 1.

⁹⁵ Interview med Folke Petersson 15.12.2015.

⁹⁶ Meldinger indgået til Region III, tirsdag den 22. maj 1945.

⁹⁷ Interview med Folke Petersson 15.12.2015.

Ill. 4: En tysk pioner (t.v.) og en dansk kontrollant studerer et af de uundværlige tyske minekort. (Foto: Folke Petersson)

derefter udstedte befalinger til deres landsmænd. Varetagelsen af de tyske troppers forplejning var placeret hos de lokale danske myndigheder, og det ses her, at netop pionertropperne havde en særlig status. I skrivelser fra Pionerkommandoet til flere af landets borgmesterkontorer ses dette: “og det er da foreløbigt bestemt, at de kommunale Myndigheder Landet over skal give Fødemidler til et beløb på 3 Kr. pr. Dag, pr. Mand af *de tyske Pionertropper (ikke andre tyske tropper)*”.⁹⁸ [forf. fremhævning]

“paa Rekordtid”

I samtiden synes minerydningen og dens menneskelige omkostninger ikke at have været kontroversiel, men eftertiden har været mere kritisk. Spørgsmålet er, hvordan knap 200 mand kunne miste livet i forbindelse med minerydningsopgaven? Hvad var årsagerne?

⁹⁸ Skrivelse fra Pionerkommandoet til borgmesterkontoret i Skagen 10.6.1945, skrivelse fra Pionerkommandoet til borgmesteren i Sønderborg 13.6.1945, skrivelse fra Pionerkommandoet til borgmesteren i Horsens 13.6.1945 og skrivelse fra Pionerkommandoet til major Holland 29.6.1945.

Minerydningen begyndte få dage efter befrielsen og ophørte officielt den 1. oktober 1945 – da havde man fjernet 1.389.281 miner, hvilket var mere end 200.000 miner om måneden.⁹⁹ Det kunne være et yderst farligt arbejde, og meget tyder da også på, at især de første måneder maj, juni og juli blev ramt af mange ulykker.

Pionererne havde fra første dag adgang til de relevante minekort, selvom der eksisterer få eksempler på lokaliteter, hvor de manglede.¹⁰⁰ Det ønskede tempo for minerydningen fremgår af en skrivelse fra major Holland fra hovedkvarteret på Dagmarhus; her anføres det, at kravet var [rydning af] 50.000 miner pr. dag og en arbejdsdag på 6 timer. Da dette tal ikke kunne holdes “billiger major Holland ganske Kravet om en 8 Timers Arbejdsdag, og beder Hauptmann Geuer dette meddelt”.¹⁰¹ 50.000 miner om dagen var et enormt højt tal og praksis viste, at det også var helt urealistisk. Havde de tyske pionertropper kunne honorere dette krav, havde minerydningen været afsluttet på lidt over en måned.

I en fortrolig skrivelse fra W.E.O. Lawaetz til Wieth-Knudsen refererede førstnævnte major Holland for, at den daglige minerydning i begyndelsen af juli 1945 var gået ned fra 33.000 til 16.000, hvilket Holland tilskrev de danske kontrollanter, som virkede demoraliserende på tyskerne.¹⁰² Ikke desto mindre gik det meget stærkt, hvilket fremgår af et diagram over optagne miner, som Wieth-Knudsen bragte i sin artikel “Minerydning i Danmark” (1945). Her fremgår det, at der i slutningen af juni og starten af juli 1945 blev optaget flest miner med op til ca. 27.000 om dagen, hvorefter antallet faldt støt med en lille stigning i begyndelsen af august; og derefter kom en mindre slutspurt i september 1945, hvor antallet ellers var nede på 3.500-4.000, men steg til ca. 8.000 miner dagligt – altså langt under niveauet i juni-juli.¹⁰³ Faldet skyldes sikkert, at de sidste felter var mere besværlige, og at antallet af utrænede soldater var højere, mens slutspurten må være en konsekvens af, at vinteren nærmede sig, og arbejdet skulle afsluttes inden da. Geuers ulykkesstatistik taler sit tydelige sprog: “Indtil den 25. juli 1945 havde regimentet 117 døde, 123 hårdt sårede og 148 let sårede. Disse tal behø-

⁹⁹ Wieth-Knudsen (II), s. 142; Dienstgruppe Dänemarks rapport s. 16, RA, FOARK 1010. Rapporten er skrevet senere og har et lidt højere tal: 1.391.413 ryddede miner.

¹⁰⁰ Skrivelse fra Pionerkommandoet til Gruppe Lemvig, Osgt. Andreassen 1.6.1945.

¹⁰¹ Skrivelse fra Major Holland SHAEF's mine section til kaptajn Wieth-Knudsen 2.7.1945.

¹⁰² Skrivelse fra W.E.O. Lawaetz til D.A. Wieth-Knudsen 7.7.1945.

¹⁰³ Wieth-Knudsen (II), bilag 5. Gennemsnittet var ca. 8.500 optagne miner dagligt fra 1.6.–22.9.1945.

ver ingen forklaring, da de taler for sig selv”.¹⁰⁴ Frustrationerne var store og det er klart, at de mange dødsfald og de medfølgende disciplinære problemer ikke havde en gavnlig effekt på tyskerne moral.

Det høje tempo bekræftes bl.a. af den dengang 16-årige Armin Sütel, der kort før den tyske kapitulation var blevet uddannet til pionertjeneste i Værnemagten. Af hans dagbog fremgår det, at tempoet på Skallingen, der var det sidste og samtidig vanskeligste sted at rydde for miner, mod slutningen blev skruet i vejret. Den 21. august 1945 noterede han, at den mindste præstation pr. mand, pr. dag var 70 m². Kort efter den 30. august 1945 noterede han, at den mindste præstation pr. mand pr. dag efter ordre fra major Holland nu var 200 m².¹⁰⁵

I nogen kontrast til Sütels optegnelse står oversergent Frost, der i sin rapport fra september 1945 skrev, at moralen blandt tyskerne dag for dag dalede, og pludselig forcerede de arbejdet så voldsomt, at det gik ud over kvaliteten, for tyskerne var nu interesserede i at blive færdige med rydningen.¹⁰⁶ At der allerede inden havde været problemer med tyskernes arbejdsmoral, fremgår af en skrivelse fra premierløjtnant P.B. Jagd fra Sydjydsk Minedistrikt, hvor han omtaler, at Tyskernes Moral og Arbejdsydelse synes i stadig dalen.¹⁰⁷

En anden rapport ligeledes fra Jagd beretter: “Minerydningen er af Minekommando Dänemark stort set udført hurtigt, men tillige gælder for de sydjydske Omraaders vedkommende, at dette i nogen Grad synes at være sket på Grundighedens og Omhuens Bekostning, specielt under Hensyn til, at den paalagte Opgave som Kontrollanter for den langt overvejende Del af Mandskabets Vedkommende har ligget over deres Evne, og at det danske Tilsyn derfor mange Steder har været ren Fiktion”.¹⁰⁸

Tidspresset var imidlertid ikke hele forklaringen på de mange ulykker og dødsfald; ifølge kaptajn Wieth-Knudsen ændrede tyskerne deres arbejdsmetode. I begyndelsen havde de forsøgt at rydde minerne ved at arbejde i geledder, men denne metode viste sig for farlig, hvorfor det blev almindeligt at arbejde i mindre hold med større afstand og i flere

¹⁰⁴ Notatet er optrykt i Helge Hagemanns bog s. 57. Originalen findes på Rigsarkivet. Min oversættelse.

¹⁰⁵ Tagebuch Pion. A. Sütel, 1. kop. Pz. Pi. Btl. 1233. Kopi af original. Privateje.

¹⁰⁶ Meddelelse fra oversergent E. Frost 21.9.1945.

¹⁰⁷ Sydjydsk Minedistrikt til Pionerkommandoet 23.8.1945. Mærket “Fortroligt”.

¹⁰⁸ Skrivelse fra Dansk Minekontrol, Sydjydsk Minedistrikt til Pionerkommandoet 3.9.1945.

feltes samtidig, hvorved antallet af tab reduceredes.¹⁰⁹ Wieth-Knudsen angav desuden de tyske pionerers dårlige uddannelse, hvoraf en del, som nævnt, aldrig havde arbejdet med miner før, som årsag til de mange ulykker. Andre ulykker skete på grund af tekniske mangler eller defekter i tændere, der udløstes ved den mindste berøring.¹¹⁰ Fodfolksminerne var de farligste at rydde, mens panserminefellerne var mindre farlige, men når ulykken indtraf, var tabene større.¹¹¹ Dertil kom også andre faktorer, der komplicerede arbejdet, eksempelvis vind og vejr, der kunne medføre flyvesand og oversvømmelser, som betød, at minekortene ikke længere passede.¹¹² Sådanne forhold gjorde, at tyskerne ikke kunne opfylde det af briterne opstillede krav om at rydde gennemsnitlig én mine på fem minutter, som Wieth-Knudsen skriver. At de danske kontrollanter kun havde tre sårede, anså Wieth-Knudsen for rent held.¹¹³

I Dienstgruppe Dänemarks¹¹⁴ afsluttende rapport fra 1948 anføres det: "Sikkerhedsforskrifterne var tidskrævende og blev ikke brugt af Hauptmann Geuer, og at mange af mineulykkerne kunne føres tilbage til bestemte minetyper". Det hedder endvidere: "trods svære betingelser kørte Hauptmann Geuer på briternes og major Hollands tilskyndelse alligevel på med største hast, hvilket fik uheldige følger. Og kun gennem pionerernes hårde indsats og med svære tab i form af døde og sårede lykkedes det at blive færdig med opgaven".¹¹⁵ Det bør bemærkes, at penneførelsen i den tyske rapport alene placerede ansvaret hos den britisk ledede fase af minerydningen (indtil oktober 1945) og det forcerede arbejdstempo, der næppe altid tillod den nødvendige forsigtighed. Danskerne spiller slet ingen rolle i rapporten, hvilket må være udtryk

¹⁰⁹ Wieth-Knudsen (I), s. 259.

¹¹⁰ Wieth-Knudsen (I), s. 262.

¹¹¹ Meddelelse fra oversergent E. Frost 21.9.1945; Wieth-Knudsen (I), s. 146.

¹¹² Rapport fra Dansk Minekontrol grupper Harder Sørensen, Oksbøl 20. august 1945. Se også Dienstgruppe Dänemark Rapport s. 10, RA, FOARK 1010. Tilsvarende kunne man i forbindelse med massive regnskyl på Balkan i maj 2014 læse i aviserne, at oversvømmelserne også forstyrrede omkring 120.000 ueksploderede miner fra krigen i Bosnien 1992-1995 og flyttede desuden advarselsmarkeringerne ved felterne. Se f.eks. <www.independent.co.uk/news/world/europe/balkan-floods-land-mines-dislodged-as-3000-landslides-hit-towns-in-bosnia-and-serbia-9394118.html>.

¹¹³ Dansk Minekontrol v. Jydsk-Fynske Kommando, Aarhus december 1945. Hovedpunkter til Orientering for Pressen ved Møde i December 1945 og Wieth-Knudsen (I), s. 147ff.

¹¹⁴ Dienstgruppe Dänemark var en efterladt tysk formation, der bl.a. hjalp med oprydningen efter besættelsen.

¹¹⁵ Dienstgruppe Dänemark Rapport, s. 11, RA, FOARK 1010.

for, at den danske kontakt med de tyske pionerer var sekundær, og at der reelt var tale om et britisk-tysk anliggende.

I den tyske rapport er den høje hastighed hovedårsagen til de mange ulykker. I rapporten understreges det, at arbejdet skulle udføres hurtigt, bl.a. på grund af den nødlidende økonomiske situation i Europa, hvorfor landbrugsområder hurtigst muligt skulle renses for miner og genetableres, men også for at undgå unødvendige uheld.¹¹⁶ Samtidig fremhæves det, at det var et ønske fra både dansk og engelsk side, at minerne skulle fjernes hurtigt. Argumentationen forekommer umiddelbart korrekt og rimelig, ikke mindst i forhold til bekymringen for unødvendige (civile) ofre.

Den tyske rapport anså altså briterne og major Holland som hovedansvarlige for det høje tempo. Netop derfor er Hollands redegørelse fra hans inspektion i Oksbøllejren 7. september 1945 meget interessant. Han skrev (i dansk oversættelse): “at det er af største Betydning, at enhver lægger alle kræfter i, for at søge dette arbejde fuldført paa Rekordtid. Der presses hårdt på fra de danske Myndigheder for at faa befriet Landet for den Byrde, Indkvartering og Forplejning af det tyske Minekommando repræsenterer for Kommunerne”.¹¹⁷ Som det fremgår benyttede Holland her lejligheden til at rette anklagen mod danskerne; ifølge Holland skyldtes det høje tempo, at han var under pres fra utålmodige danskere, og synspunktet er, som det er fremgået, ikke helt forkert.

Hovedårsagen til, at minerydningen blev så farlig, synes uden tvivl at have været den høje hastighed, som minerydningen blev udført med. Det skulle overstås, det var både briterne og de danske myndigheder enige om, men ud over tempoet spillede opgavens kompleksitet, tyskernes arbejdsmetoder og delvise uerfarenhed også ind.

Døde pionerers klub

Tabstallene blandt de tyske pionertropper er usikre. Major Holland angav ved afslutningen af minerydningsoperationen den 21. september 1945 antallet af dræbte til 158, alvorligt sårede 180 og lettere sårede 184. Det vil sige i alt 522 tilfælde.¹¹⁸ Tallene er næppe helt forkerte, men dog

¹¹⁶ Dienstgruppe Dänemark Rapport, s. 9, RA, FOARK 1010.

¹¹⁷ Redegørelse for Major Hollands Inspektion af Oxbøllejren den 7. september 1945.

¹¹⁸ Herbert Marcus: *Den Danske Brigade 1943-1945. Pionerkommandoet. DANFORCE* 1995, s. 40. De 158 dræbte er således højere end de 149, som har været standard i de danske beretninger, men som med stor sandsynlighed er for lave.

Ill. 5: En tysk pioner på 19 år og en menig på 21 år, som døde med én dags mellemrum. Samme ulykke eller to forskellige? Vi ved det ikke. I juni og juli 1945 led de tyske pionerer de største tab. (Foto: Vardemuseerne)

lidt anderledes end de tal, som kendes fra en meddelelse fra Pionerkommandoet af 4. oktober 1945, altså umiddelbart efter afslutningen. Papiret er højst sandsynligt dikteret af Wieth-Knudsen og her står 149 dræbte, 165 hårdtsårede og 167 letsårede, altså i alt 481,¹¹⁹ mens tallet i Dienstgruppe Dänemarks rapport, der kom senere end både major Hollands og Wieth-Knudsens, gør regnestykket op til 179 dræbte tyske soldater, mens 165 var hårdtsårede og 167 letsårede. Det vil sige i alt 511 i perioden 10. maj til 1. oktober 1945.¹²⁰

¹¹⁹ Meddelelse fra Pionerkommandoet, København, den 4. oktober 1945 og de samme tal gentages i Dansk Minekontrol v. Jydsk-Fynske Kommando, Aarhus december 1945. Hovedpunkter til Orientering for Pressen ved Møde i December 1945.

¹²⁰ Tallet 179 døde stammer fra Dienstgruppe Dänemark. Dienstgruppe Dänemark Rapport, s. 11 FOARK 1010, RA, mens P. Wieth-Knudsen skriver 149 døde, men har

I Pionerkommandoets arkiv findes de ugentlige styrkemeldinger fra 9. juni og indtil afslutningen den 21. september 1945. Her opgøres tabene uge for uge og når til 148 dræbte, 165 hårdtsårede og 167 letsårede.¹²¹ Når Wieth-Knudsen tal siger 149 dræbte, må den sidste tyske pioner være død mellem 21. september og den 4. oktober 1945. Dette må samtidig antages at være de mest sikre tal; der er dog det problem, at Pionerkommandoet først tæller fra 9. juni indtil 21. september, og det giver kun 90 dræbte. Fra Minekommando Dänemark oplyses det til Pionerkommandoet, at der havde været 39 dræbte fra begyndelsen indtil 20. juni 1945.¹²² Det vil så reelt “kun” sige i alt 129 dræbte tyske pionerer. Noget kunne derfor tyde på, at de 39 dræbte måske snarere skulle være 59. Styrkemeldingerne viser, at tabstallene faldt markant fra omkring af august, hvilket kan hænge sammen med, at det lykkedes at få frigivet flere tyske kampvogne til kontrolkørsel.¹²³

Det med al sandsynlighed mest korrekte tal lyder på et samlet tab på 481, heraf 149 dræbte, hvilket efter danske forhold er store tal, og at det fandt sted efter kapitulationen, gør ikke tallene mindre hårrejsende. Wieth-Knudsen skrev selv, at de tyske tab var hver fjerde minør/pioner, når han regnede både dræbte og sårede som tab.¹²⁴ Tal som Wieth-Knudsen i 1946 vurderede som små i forhold til tabene i andre lande.¹²⁵ Der var ingen tab blandt de danske kontrollanter, kun tre sårede og så et dødsfald, der ikke havde relation til minerydningen.¹²⁶

På baggrund af de knap 12.000 soldater- og flygtningegrave, som findes i Jylland fra perioden 1940-1949, er ikke mindst Vestjylland interessant, fordi de tyske pionerer, der var blandt de mineryddere, der mistede livet i forbindelse med minerydningen på Vestkysten, blev begravet her. Hvilken alder havde de? Og i hvilken periode blev de fleste dræbt?¹²⁷

det samme antal hårdt- og letsårede. Der synes at være at tale om en trykfejl. 179 døde er måske det mest korrekte, men det har ikke været muligt at komme det nærmere.

¹²¹ Styrkemelding fra Pionerkommandoet 25.9.1945.

¹²² Skrivelse fra Pionerkommandoet til oberstløjtnant Feddersen 20.6.1945.

¹²³ Skrivelse fra Pionerkommandoet til officiant Bangsøe, Gruppe Aalborg 6.8.1945, Skrivelse vedr. frigivelse af kampvogne til kontrolkørsel 9.8.(?) 1945, Skrivelse fra Pionerkommandoet til samtlige grupper og distrikter 28.8.1945.

¹²⁴ D.A. Wieth-Knudsen: “Minerydning i Danmark”, *Folk og Værn* 1946, Wieth-Knudsen (III), s. 137. Forsvarsminister Harald Petersen nævnte i Rigsdagen ved 1. behandlingen af finansloven 1946-1947 en tabsprocent på 20 % (døde og sårede).

¹²⁵ Wieth-Knudsen (III), s. 137f.

¹²⁶ Marcus, s. 41.

¹²⁷ Tak til Leif Sepstrup, der venligst har sendt et dokument med en oversigt over alle grave på de tyske flygtninge- og krigskirkegårde i Jylland. I alt 11.695 grave.

På gravstenene er soldatens rang eller våbenart anført, og for at skabe et indtryk af deres alder og dødstidspunkt har jeg optalt "Pioniere" og "Oberpioniere" på baggrund af oplysningerne på gravstenene fra perioden 1943-1948 – vel vidende, at resultatet er forbundet med usikkerhed og blot kan angive nogle tendenser. For det første fremgår dødsårsagen ikke af gravstenen, hvorfor selvmord og sygdom vil være skjult. For det andet var det, som det også er fremgået, bestemt ikke alle *mineryddere*, der var uddannede pionerer, men var *Gefreiter*, *Obergefreiter*, *Grenadier* og *Artillerist*, etc. Disse grupper er udeladt, da usikkerheden blot vil blive større end ved at koncentrere undersøgelsen om *pionererne*, der for størstedelens vedkommende må formodes at have deltaget i minerydningen på den jyske vestkyst.

Overordnet viser optællingen af pionerer på de tyske krigskirkegårde i Danmark, at der er i alt 130 pionerer begravet i Danmark, fordelt på henholdsvis 114 *Pioniere* og 16 *Oberpioniere*. Alle døde mellem 1942 og 1946. Af disse døde 67 pionerer efter den tyske kapitulation den 5. maj 1945, mens 63 døde inden.

Tallene bekræfter for det første, at det ikke kun var pionerer, der omkom under minerydning, dertil er tallet for lavt. For det andet viser tallene sandsynligvis også, hvad bekræftes af den tyske krigsdagbog, at tyskerne bl.a. i 1944 i forbindelse med mineringen af kysterne havde adskillige uheld og antageligt flere med dødelig udgang.¹²⁸

Gravstenene viser, at 1945 var det blodigste år med 85 døde. Af disse døde de 21 inden den tyske kapitulation, mens de øvrige 64 døde efter den 5. maj. Gravstene bekræfter også, at juni og juli var de blodigste måneder, hvilket fremgik af styrkemeldingerne, der som forventet viser større tab end gravstenene gør. Maj havde ifølge styrkemeldingerne mange flere dræbte end gravstene antyder.

Disse tal, usikkerheden til trods, bekræfter, at der var store problemer med sikkerheden ved minerydningens begyndelse i maj 1945, men at dette bedredes fra august 1945, hvor antallet af døde halveredes i forhold til måneden før, mens september blot havde tre dødsfald blandt pionererne, dvs. en tredjedel af antallet i august. Dette bekræftes også af gravstenene, ligesom det muligvis også bekræfter Wieth-Knudsens udsagn om, at tyskerne ændrede på rydningsteknikken og derved mindskede tabene.

Fovrfeld Gravlund i Esbjerg er med 60 pionerer den kirkegård, der har flest døde pionerer. Deres gennemsnitsalder angiver desuden en

¹²⁸ Se WB Kriegstagebuch.

Ill. 6: “Den vigtigste Opgave efter Kapitulationen var – næst efter at faa Tyskerne ud af Landet – at befri Landet for de udlagte Miner”, som chefen for Det danske Pionerkommando, kaptajn Dietrich Anselmo Wieth-Knudsen (1908-1990), forrest i midten, efterfølgende udtrykte det. (Foto i privateje)

tendens for pionerernes aldersmæssige sammensætning. Efter befrielsen og resten af 1945 var de yngste døde pionerer 16 år (årgang 1928), mens de to ældste var henholdsvis 35 og 36 år. Det giver en gennemsnitsalder på blot 19,3 år. Fraregner man de to i trediverne, falder gennemsnitsalderen til 17,3 år, hvilket også gør sig gældende for de andre kirkegårde.

Det gælder Lemvig, hvor der er 18 pionerer begravet, og her er gennemsnitsalderen på de pionerer, der døde efter befrielsen tilsvarende lav med blot 17,1 år, og igen er de yngste døde 16 år. Helt tilsvarende er tallene for Struer kirkegård og Grove og Gedhus ved Karup¹²⁹ samt Aalborg, når det gælder pionerer, der døde efter befrielsen. Gennem-

¹²⁹ I det omfang, der findes tyske soldater, der omkom ved minerydningen på Vestkysten på de tyske kirkegårde i Grove og Gedhus, stammer disse blandt andet fra de tyske gravflytninger i 1960'erne fra eksempelvis Ringkøbing-området.

snitsalderen er omkring 18 år. Den lave gennemsnitsalder er måske overraskende og lavere end gennemsnitsalderen på godt 20 år for de pionerer, der døde inden befrielsen.

Med lidt forsigtighed kan man ud fra gravstenenes oplysninger udlede, at gennemsnitsalderen for de døde pionerer var ganske lav både under og efter besættelsen. Data fra gravstenene tyder desuden på, at der undertiden indtraf større uheld, der kostede flere pionerer livet, således er der på Lemvig kirkegård fem døde den 9. juni 1945 og en sjettede den 12. juni. Det er ikke usandsynligt, at disse dødsfald kan skyldes en og samme eksplosion. I Grove finder man ligeledes fem døde den 4. juli 1945 og en sjettede den 9. juli. Sådanne formodninger bekræftes også af Kirkegårdsprotokollen for Kriegerfriedhof Esbjerg, (Gravlunden).¹³⁰ Det samme gælder avisomtaler af ulykker, f.eks. Lomborg den 9. juni 1945 med seks døde og to sårede¹³¹ og Agger med seks dræbte og to sårede den 4. juli 1945¹³² samt Hirtshals den 25. juli 1945 med syv dræbte.¹³³ Samtidig er der i materialet adskillige eksempler på mere end et dødsfald om dagen efterfulgt af flere de følgende dage. Det antyder, at der langt fra var tale om 149 separate dødsulykker, men i stedet færre, men større ulykker. Således er datoerne sammenfaldende for materialets 30 pionerer, og drister man sig til at medtælle de pionerer, der døde i dagene umiddelbart derpå, vil det samlede antal af ulykker reduceres yderligere.

For at perspektivere ovenstående til det overordnede billede ved vi, at alderen på de tyske soldater faldt gennem krigen, og at længden på uddannelsen blev forkortet. Således var årgang 1928 den sidste årgang, der blev indkaldt til krigstjeneste i Det Tredje Rige. Samtidig ved vi også, at der i Folkestormen i Berlin deltog drenge helt ned omkring 14-15 års-alderen (årgang 1930-1931).

De danske tal kan igen med forsigtighed sammenlignes med udenlandske. I et nyere studie af Vichy-Frankrig nævner historiker Chris Pearson, at mellem 1944-1950 mistede 472 franske mineryddere og 738 tyske krigsfanger livet, og yderligere 738 franske mineryddere blev såret, mens tallet for de tyske krigsfanger var 2988.¹³⁴ Situationen i Frankrig er dog svær at sammenligne med Danmark, for her tillod den franske

¹³⁰ Kirkegårdsprotokol, Historisk Samling fra Besættelsestiden, Esbjerg.

¹³¹ *Thisted Amts Avis* 11.6.1945.

¹³² *Thisted Amts Avis* 4.7.1945.

¹³³ *Vendsyssel Tidende* 26.7.1945.

¹³⁴ Chris Pearson: *Scarred Landscapes. War and Nature in Vichy France*. Bristol 2008, s. 129.

regering at benytte tusindvis af tyske krigsfanger i minefelterne, ligesom der var krav om at benytte kollaboratører og tidligere medlemmer af den forhadte *Milice Française*. Pearson nævner også, at der i Frankrig var en følelse af, at franske liv var mere værd end tyske.¹³⁵ En tilsvarende følelse var vel også udbredt i Danmark, men som det er fremgået, var den ikke fremherskende i Pionerkommandoet, hvor man var klar over betydningen af det arbejde, de tyske pionerer udførte.

Til sammenligning fremhævede Wieth-Knudsen Norge, hvor minerydning skulle være foregået på nogenlunde tilsvarende måde som i Danmark, men dog under mere direkte britisk kontrol, og her havde tyskerne tab på 178 døde og 241 sårede, mens seks nordmænd og to briter blev dræbt.¹³⁶ Nyere norske tal siger 275 dræbte tyskere og 392 sårede.¹³⁷

Som det fremgår af ovenstående, er der ingen tvivl om, at minerydningen blev en blodig og farlig affære for de tyske pionerer, og det er i det foregående blevet gennemgået, hvorledes dette kan forklares og forstås. Ser man på “succeskriterierne” for briterne, så handlede det om at få opgaven løst og tropperne hjemsendt. Noget tilsvarende må have gjort sig gældende for de tyske pionerer. Når det gælder Pionerkommandoet og Wieth-Knudsen var succeskriteriet, ifølge hans beretninger, utvivlsomt, at man i Danmark faktisk undgik civile tab i de frigivne områder, og det lykkedes. Set med danske øjne var minerydningen en succes – betalt med tyske liv – ganske vist!

Minerydningens afslutning

Minerydningen var med enkelte undtagelser i hovedsagen løst allerede den 22. september 1945 (officielt 1. oktober); herefter opløste briterne Geuers Minekommando Dänemark, og 2059 mand med fuld udrustning og køretøjer blev overført til yderligere opgaver i Tyskland. Samtidig overførtes 270 mand til den såkaldte Sprengkommando, der bl.a. tog sig af bortsprængning af efterladt ammunition, samt til en mindre arbejdskommando.¹³⁸ I foråret 1946 manglede dog stadig efterkontrol af en række felter; denne opgave bestod først og fremmest i at rense den

¹³⁵ Pearson, s. 127.

¹³⁶ Wieth-Knudsen (I), s. 262.

¹³⁷ Tallene fra Norge stammer fra den norske professor emeritus Anders Chr. Gokstad. I Norge har der også været en debat vedr. minerydning, der som i Danmark har handlet om, at nordmændene ville hævne sig på tyskerne. Se f.eks.: <www.aftenposten.no/norge/Tyske-fanger-brukt-som-mineryddere-410791b.html>.

¹³⁸ Dienstgruppe Dänemark Rapport, s. 5, RA, FOARK 1010.

for dansk økonomi så vigtige landbrugsjord, så også disse områder igen kunne åbnes for landbruget og offentligheden.

Til dette formål havde man hold på to tyske pionerer, der var indkvarteret privat hos bønderne. Disse skulle nu med hest og plov gennempløje for at sikre at jorden var 100 % fri for miner. Denne opgave krævede, ifølge den tyske rapport, et helt særlig mod og koldblodighed af den enkelte. Opgaven var en yderst nervepirrende opgave, fordi minerydderen i tilfælde af en detonation ville blive dræbt. I den forbindelse spillede de dårlige erfaringer fra det forhastede minerydningsarbejde fra det foregående år ind. Kun takket været bedre sikkerhedsforanstaltninger krævede dette arbejde kun ét dødsoffer.¹³⁹

I det samme tidsrum arbejdede panserkommandoen, hjemmehørende i Oksbøllejren, i klitlandskabet og det sumpede terræn på Skallingen. Her kørte de tyske kampvogne hen over minerne og detonerede dem, hvilket som regel resulterede i kvæstelser. Dertil anføres det i den tyske rapport fra Dienstgruppe Dänemark, at ud over minerne kæmpede de modige folk med varme- og myggeplage i det fugtige område. Skallingen var kun blevet ryddet yderst overfladisk, fordi både geografiske forhold og minefelterne dér var komplicerede og skabte store problemer for panserkommandoen.¹⁴⁰ I Oksbøl fortsatte arbejdet på Vestkysten og Skallingen indtil 21. juni 1947. Derudover havde man foretaget efterkontrol på en lang række lokaliteter, bl.a. Vejers Strand, Blåvand, Oksbøl, Oksby, Børsmose, Grærup, Henne Strand, Nymindegab, Stauning, Thyborøn, Hansted m.fl.¹⁴¹

Den 1. januar 1948 blev minekommandoen i Oksbøl, der nu kun bestod af seks mand, hjemsendt til Tyskland. En lille restgruppe stod herefter for den sidste oprydning af miner indtil oktober 1948.¹⁴²

Konklusion

I kapitulationsdagene blev det mellem den britiske general Dewing og den tyske Værnemagts ledelse i kapitulationsbetingelserne aftalt, at tyskerne selv skulle stå for minerydningen. Det betød, at de tyske pionertropper fik ordre på at blive i Danmark. Disse begivenheder er

¹³⁹ Dienstgruppe Dänemark Rapport, s. 11, RA, FOARK 1010.

¹⁴⁰ Dienstgruppe Dänemark Rapport, s. 12, RA, FOARK 1010.

¹⁴¹ Dienstgruppe Dänemark Rapport, s. 12, RA, FOARK 1010. Disse områder nævnes også i Pionerkommandoets skrivelse fra 4. oktober 1945 som områder, der fra 1945 fortsat ville være afspærret. Skriftet er sandsynligvis forfattet af Wieth-Knudsen.

¹⁴² Dienstgruppe Dänemark Rapport, RA, s. 13.

omtalt i den tyske krigsdagbog, mens der har været mindre fokus på, at den idé sandsynligvis kom fra danske politikere, der i kulissen allerede inden befrielsen arbejdede på dels at henlede briternes opmærksomhed på problemet, dels at briterne pålagde besættelsesmagten selv at fjerne minerne.

Minerydningen var under britisk kommando. Det gjaldt såvel Det Danske Pionerkommando (der var en del af Den Danske Brigade), som de tyske mineryddere. Tyskerne udførte minerydningen, mens Pionerkommandoen fungerede som kontrollanter af tyskernes arbejde. Det trilaterale samarbejde var ikke problemløst. Dårlige kommandoforbindelser betød, at de britiske ordrer af og til gik uden om danskerne. Resultatet var, at ikke alle minefelterne blev ryddet med dansk kontrol. Fra dansk side beklagede man sig over manglende organisation og dermed dårligere udnyttelse af arbejdskraften. Tyskerne klagede over samarbejdet med de danske kontrollanter, som de i flere tilfælde mente ikke tog deres opgave alvorligt. Det fik briterne til reagere, hvorefter man fra dansk side fremover skred ind over for upålidelige kontrollanter.

De tyske pionerers status har været omdiskuteret, men ikke mindst den internationale forskning har gjort opmærksom på, at de hørte under kategorien *Surrendered Enemy Personnel*. Det vil i praksis sige, at den tyske kommandostruktur fortsatte, hvilket skulle forhindre det totale sammenbrud i forbindelse med kapitulationen. Tilsvarende for minerydningen, hvor de tyske pionerer stod under kommando af deres egne officerer. Set fra et britisk (og et dansk) perspektiv var der tale om overgivne tyske militære enheder, hvis arbejdskraft kunne udnyttes bl.a. til minerydning uden at komme i konflikt med gældende internationale konventioner.

Briterne havde forbrudt sig mod Genèvekonventionerne, hvis de havde benyttet krigsfanger til arbejdet. I den forbindelse skal det understreges, at de tyske soldater og mineryddere i Danmark, i modsætning til de tyske soldater i det britisk besatte Nordtyskland, ikke var interneret i bevogtede lejre. I Danmark boede de f.eks. på forladte kaserner med udgangstilladelse og fritid, og deres tilværelse var soldatens og ikke fangens. Der fandtes ingen krigsfangelejre i Danmark efter kapitulationen. Soldat eller krigsfange – tabene forbliver de samme.

Det har været hævdet, at minerydningen i Danmark foregik under tvang. Dette synspunkt er korrekt og gælder de tyske pionerer, der under udmarchen i maj 1945 fik ordre til at tage del i minerydningen. Derimod er det ret sandsynligt, at en andel af de mineryddere, der efterfølgende blev hentet til Danmark fra de britiske fangelejre var frivillige, der så

en mulighed for at vende tilbage til tjenesten og samtidig slippe ud af fangelejrene og måske derved undgå en streng tilværelse i f.eks. de tyske kulminer.

Alt synes at pege på, at hovedårsagen til de mange ulykker og tab var minerydningens forcerede tempo. Det er uklart, om danskerne kunne have gjort mere for at få briterne til at sænke tempoet, men begge parter havde en interesse i at få opgaven afsluttet hurtigt. Samtidig peger britiske udsagn på, at det var de danske myndigheder, der pressede dem til at sætte tempoet i vejret. Ud over tempoet skal årsagerne også findes i arbejdsmetoder, tekniske defekter og måske mindre i forplejningssituationen, selvom den også undertiden var kilde til utilfredshed.

Ligeledes har det været diskuteret, hvilken alder de tyske soldater havde. Min undersøgelse viser, at gennemsnitsalderen var omkring 17-18 år for de døde pionerer. Der var således tale om ganske unge mænd, men alderen er ikke usædvanlig i forhold til de tyske soldater, der befandt sig ved krigens fronter.

Historien om minerydningen langs den jyske vestkyst sætter spørgsmålstegn ved dele af den danske selvforståelse. Er vi danskere ikke de fredselkende demokrater, sådan som vi troede, vi var? Både *Under Tvang* og *Under Sandet* når den konklusion, at der er tale om en "skamplet" i dansk historie, og at vi danskere har været hildet i fortællelser og løgne. De fredselkende demokrater var hævngherrige og brød dengang internationale regelsæt for at slukke hævntørsten.

Overordnet tegner det samtidige materiale et andet og mere nuanceret billede end tidligere. Inddragelse af et større kildemateriale og dokumentation har vist, at historien om minerydningen er mindre entydig og mere kompliceret end det fremstilles i *både* bog og film. Nærværende studie har vist, at spændingen mellem dansk og tysk måske ikke var så udtalt, som eftertiden har villet se den, og at interne danske forhold og forholdet til briterne også spillede en rolle, og dermed nedtones det hævnmotiv, som ellers har skullet forklare de tyske tab. Således har man overset, at der mellem danske og tyske pionerer bestod et vigtigt interessefællesskab, som afgørende svækker forklaringen om, at der skulle være tale om hævn og umenneskeliggørelse. Dette hævnmotiv skal måske især findes uden for pionerernes rækker, det være sig danske, tyske eller britiske, f.eks. i den brede danske befolkning, som til gengæld intet havde med minerydningen at gøre.

Som det blev udtrykt i samtiden, var det i: "*Danmarks Interesse*, at Tyskerne rydder Minerne, og at vi [danskerne] ikke selv er nødt til at gøre det".

SUMMARY

JOHN V. JENSEN: *In Denmark's Interest ... Mine clearing on Jutland's west coast 1945*

The article is about mine clearing on Jutland's west coast in 1945. The mine clearing started shortly after the German capitulation. It was unusual because German soldiers were forced to do the work, which, with a few exceptions, was completed on 1 October 1945. The work cost the lives of around 150 German soldiers and wounded even more. In the many years that followed, the perception was that, despite the loss of German lives, the mine clearing had been achieved in a satisfactory way. This perception faced criticism in 1998 with the claim that the mine clearing was a dark chapter in Denmark's history, and that Danish war crimes had been committed. The German Wehrmacht surrendered to the Allies in Denmark on 4 May 1945, and it was the British liberation force that gave the order for the mines to be cleared. There is evidence to suggest that the political powers in Denmark may have drawn British attention to the mines on Jutland's west coast. At any rate, the order to clear the mines was incorporated into the terms and conditions of the capitulation. Under the British command, the mines were to be cleared by German soldiers in as short a time as possible, while the Det Danske Pionerkommando (Danish Engineer Command Battalion) was tasked with supervising the clearing work. The article shows that this German-British-Danish collaboration was far from problematic. There were conflicts from the Danish side, especially in terms of sloppiness and laziness among its own inspectors, while the Pionerkommando's more limited collaboration with the Germans, in terms of counting and subsequent checks, was apparently less strained than one would have expected. This perception was based on the erroneous assumption that it was the Danes who were in command of the German mine clearers. It has been claimed that the mine clearing work was achieved by forced labour. The article states that this is not as clear-cut as it sometimes has been claimed. It is quite obvious that the German soldiers, who were commandeered from the marched groups immediately after the liberation of Denmark, must to a great extent have been forced because of their training. However, there were supposedly also several volunteers among the later arrivals of mine clearers, even though they were less well trained. The work in Denmark was a way of avoiding the prison camps and an alternative to working, for example, in the coal mines in Germany. One argument is that the British, and especially the Danes, had a significant interest in the Germans not getting maimed or killed in the minefields, because as long as the Germans cleared the mines, it meant that Danes did not have to do the work. It is believed that this was the harsh logic of the times. It is believed without a doubt, that the high German losses are explained by the high speed, at which the mine clearing work was carried out. It was work that had to be done, and both the British and the Danish authorities were in agreement on that. However, notwithstanding the tempo, the task's complexity, the Germans' work methods and relative inexperience played a role. The article questions whether there actually were any Danish war crimes. From a British (and a Danish) perspective, there were *not* any German prisoners of war, but military units, which had capitulated and whose labour could be exploited, for example, for mine clearing without there being any conflict with international conventions. In that sense, there were no war crimes. However, be it soldier or war prisoner, the losses remain the same.

The contemporary material paints a different and more detailed picture than has been shown up until now and shows that the history of the mine clearing is less clear-cut and more complex than supposed. The tension between Danes and Germans was nowhere near as pronounced as posterity would have it, and internal Danish factors and the relationship with the British also played a role, thereby downplaying the revenge motive, which otherwise has been used to explain the German loss of life. The Danish and German soldiers had an important common interest. This has been overlooked and undermines the explanation that there were revenge and inhumanity. This revenge motive is perhaps to be found in particular outside the ranks of the soldiers, whether Danish, German or British: for example, in the wider Danish population, who conversely had nothing to do with the mine clearing.

The mutual interest between the Germans, the British and the Danes was expressed precisely in a written statement from Pionerkommandoet to the 'Jydsk-fynske Kommando' (Jutland-Fyn Command) on 14 June 1945: "It is also in Denmark's interests that the Germans clear the mines, and that we [the Danes] are not forced to do it ourselves".